Erfgoedstrategie
De Geelders

Colofon

Erfgoedstrategie De Geelders

Hans Bleumink, Jan Neefjes & Jac Hendriks

Boxtel, mei 2015

Opdrachtgever: Stichting Het Groene Woud in Uitvoering

Dit is een uitgave van Overland in samenwerking met Jac Hendriks; © Overland | Boxtel 2015 | www.overland.nl

Inhoud

1 Aanleiding en doel 3

2 Het gebied 6
2.1 Gebiedsbegrenzing 8
2.2 Terreinbeheerders en grondeigenaren 8
2.3 Overheden en beleid 9
2.4 Maatschappelijke partijen 9
2.5 Natuurwaarden 9

3 De basiskaart 10
3.1 Inleiding 11
3.2 Korte historische schets 11
3.3 Zichtbare Middeleeuwse Kampenstructuur 14
3.4 Zeer gave rabattenstructuur 16
3.5 Zichtbare Drevenstructuur 17
3.6 Directe relatie natuurwaarden en historisch-landschappelijke waarden 18
3.7 Groot restant nat bos 19
3.8 Afwisseling bos en kleinschalige landbouwpercelen met houtsingels 20

4 Erfgoedstrategie 21
4.1 Uitgangspunten 22
4.2 Hoofdlijnen 23
4.3 Uitwerking 24

5 Uitvoerings-programma 2015 -2018 37
5.1 Opnemen Erfgoedstrategie in de eigen beheerplannen 38
5.2 Opstellen Uitwerkingsplan Schutstraat – de Eekhoorn 38
5.3 Vliegende start uitvoeringsprojecten (2015 - 2016) 38
5.4 Samenwerking en community building (start 2015) 38
5.5 Communicatie 39

1 Aanleiding en doel

Aanleiding

Natuurgebied de Geelders behoort tot de zeldzame leembossen met niet alleen hoge natuurwaarden, maar ook een grote rijkdom aan cultuurhistorische en landschappelijke waarden. De twee grootste beheerders van De Geelders, Staatsbosbeheer en Brabants Landschap, willen deze waarden een belangrijke rol geven bij de inrichting en het beheer van het gebied.
Voor de Geelders zijn de afgelopen jaren diverse onderzoeken uitgevoerd op het gebied van landschap en cultuurhistorie. Deze onderzoeken zijn vastgelegd in aparte documenten. Vanuit de verschillende disciplines zijn ook voorstellen voor uitvoeringsprojecten geformuleerd.
De inventarisaties en uitvoeringsvoorstellen hebben over het algemeen een disciplinair (en vaak objectgericht) karakter. Een brede, samenhangende erfgoedstrategie op landschapsschaal, waarin de verschillende waarden op een samenhangende manier worden gepresenteerd, ontbreekt nog. Daardoor is het moeilijk om afzonderlijke voorstellen voor bescherming of herstel te beoordelen en op gebiedsniveau een afgewogen keuze te maken voor de inrichting en het beheer. De terreinbeheerders willen daarom de cultuurhistorische waarden uit verschillende onderzoeken bijeenbrengen en toegankelijk maken, zodat afgewogen en integrale keuzes gemaakt kunnen worden voor de omgang met cultuurhistorie. Stichting Het Groene Woud in Uitvoering heeft het initiatief genomen om – samen met de terreinbeheerders, overheden en relevante maatschappelijke partijen – een Erfgoedstrategie voor de Geelders op te stellen.

Doel

Het doel van de Erfgoedstrategie is drieledig:

1. Toegankelijk maken van de bestaande kennis over de cultuurhistorische en landschappelijke waarden, zodat terreinbeheerders bij hun inrichtings- en beheerswerkzaamheden rekening kunnen houden met deze waarden;
2. Het formuleren van een (erfgoed)strategie om bestaande cultuurhistorische waarden te beschermen en/of te versterken, en om het historische landschap meer beleefbaar te maken. Het beleefbaar maken van het historische landschap kan bijdragen aan het behoud van het unieke historische karakter van het gebied, aan de maatschappelijke betrokkenheid bij het behoud van het gebied, en aan de versterking van de recreatieve aantrekkelijkheid;
3. Het formuleren van een Uitvoeringsprogramma voor projecten op het gebied van erfgoed en landschap.

Aanpak

Bij het opstellen van de Erfgoedstrategie is nauw samengewerkt met en voortgebouwd op (het werk van) Jac Hendriks. Hendriks maakte onder meer op basis van historische kaartanalyses (van de kaart van Hendrik Verhees van 1803 en van de eerste Kadasterkaart van 1832) een reconstructie van het oorspronkelijke middeleeuwse (bos)kampenlandschap (Hendriks 2014). In de tweede plaats is (beperkt) aanvullend literatuuronderzoek gedaan naar cultuurhistorische en landschappelijke waarden en zijn bestaande historische onderzoeken waar mogelijk op kaart gezet. Op basis van een analyse van AHN2-bestanden (Algemeen Hoogtebestand Nederland), zijn ontbrekende gegevens aangevuld. In de derde plaats heeft Hendriks aanvullend veldonderzoek uitgevoerd naar de aanwezigheid van wallen en de restanten daarvan in de vorm van rabatten en wegen. Ook heeft hij de verspreiding van bepaalde plantensoorten in kaart gebracht, zoals dalkruid, wat een indicatie kan zijn voor de aanwezigheid van oude wallen (Hendriks 2014). In de vierde plaats zijn de boshistorische inventarisaties van Bert Maes opgenomen in dit rapport. Maes heeft daartoe zijn onderzoeksgegevens digitaal beschikbaar gesteld, en heeft de resultaten van zijn onderzoek toegelicht, waarvoor wij hem bijzonder erkentelijk zijn (Maes 2008 en 2010). Tot slot hebben we gebruik gemaakt van het archeologische onderzoek naar historische wallen van Ineke de Jongh, dat min of meer parallel aan dit project is uitgevoerd (De Jongh 2015).
De cultuurhistorische en landschappelijke basisgegevens zijn in twee sessies besproken met terreinbeheerders, overheden en maatschappelijke partijen. Bijlage 1 geeft een overzicht van de personen en organisaties die hierbij betrokken waren. Voor de uiteindelijke resultaten, zoals in dit rapport beschreven, is alleen Overland verantwoordelijk.

Producten

Dit rapport geeft de belangrijkste resultaten weer van het project. Voor de opdrachtgever was het van belang om de resultaten weer te geven in goed toegankelijke digitale kaarten, en niet zozeer in een uitgebreide schriftelijke rapportage. Waar mogelijk wordt daarom verwezen naar bestaande onderzoeksrapporten en publicaties, waarin geïnteresseerden nadere achtergrondinformatie kunnen vinden. De basis van het project wordt gevormd door twee digitale kaarten:

- ***Basiskaart*** waarop de meest relevante cultuurhistorische waarden van het gebied zijn aangegeven. De basiskaart is samengesteld uit verschillende digitale kaartlagen. De basiskaart is voorzien van een beknopte beschrijving en duiding alsmede de verwijzing naar de gebruikte onderzoeken van het projectgebied (zie hoofdstuk 3). De basiskaart kan ondermeer gebruikt worden

in het (dagelijks) beheer van het gebied, zodat rekening gehouden kan worden met bestaande landschappelijke en cultuurhistorische waarden;

- ***Strategiekaart,*** waarop de belangrijkste maatregelen staan om de cultuurhistorische en landschappelijke waarden van het gebied te herstellen of versterken en/of de landschappelijke beleefbaarheid te vergroten. Bij de strategiekaart hoort een toelichting op de gemaakte keuzes en een globaal ***Uitvoeringsprogramma 2015-2018***, waarin staat aangegeven welke stappen gezet moeten worden om tot het gewenste beeld te komen (hoofdstuk 4).

Een apart onderdeel van het project betreft de uitwerking van voorstellen voor twee concrete uitvoeringsprojecten voor de periode 2015-2016, die deel uitmaken van de Erfgoedstrategie. Zo kan voortvarend met de Erfgoedstrategie van start worden gegaan.

Status en vervolg

De Erfgoedstrategie bevat aanbevelingen voor de manier waarop de terreinbeheerders van De Geelders met landschappelijke en cultuurhistorische waarden om kunnen gaan bij het beheer, de inrichting en de ontwikkeling van hun gebied. De Erfgoedstrategie is niet vastgesteld door de terreinbeheerders en/of de overheden in het gebied en heeft geen planologische doorwerking die verder gaat dan het al vastgestelde cultuurhistorische en landschappelijke beleid.
Bij het opstellen van de Erfgoedstrategie is op hoofdlijnen afstemming gezocht met andere waarden en functies in het gebied, zoals natuur, water en recreatie. De terreinbeheerders zijn zelf verantwoordelijk voor gebiedsspecifieke afwegingen en de doorwerking van de Erfgoedstrategie in hun eigen gebiedsvisies en/of beheersplannen. Dit kan mogelijk tot andere keuzes en prioriteiten leiden.
In de Erfgoedstrategie worden voorstellen gedaan voor gebiedsgerichte samenwerking, gezamenlijke uitvoeringsprojecten en communicatie met de streek. De terreinbeheerders zijn zelf verantwoordelijk voor de onderlinge afstemming hierin en uitvoering hiervan.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 geeft een korte introductie op De Geelders, en gaat in op de gebiedsbegrenzing en de afbakening van het project;
Hoofdstuk 3 bevat een toelichting op de Basiskaart;
Hoofdstuk 4 bevat een toelichting op de Strategiekaart en de gemaakte keuzes;
Hoofdstuk 5 bevat het Uitvoeringsprogramma 2015-2018.

2 Het gebied

Figuur 2.1: Overzichtskaart en gebiedsbegrenzing

Foto vorige pagina: De Savendonksestraat vormt de zuidwest grens van het studiegebied. Vanaf de Middeleeuwen vormde de weg de verbinding tussen Boxtel en Olland. Het gebied aan de zuidkant (links op de foto), dat zich uitstrekt tot aan de Dommel, was al in de vroege Middeleeuwen in cultuur gebracht. Het gebied aan de noordkant (rechts op de foto) behoorde tot de gemeenschappelijke gronden. Vanaf de dertiende eeuw werden hier (bos)kampen aangelegd, omgeven door wallen.

2.1 Gebiedsbegrenzing

Figuur 2.1 geeft de gebiedsbegrenzing weer voor de Erfgoedstrategie. Bij het vaststellen van de begrenzing hebben de volgende overwegingen een rol gespeeld:

- We kiezen voor een robuust en samenhangend gebied, zo veel mogelijk volgens logische (historische) grenzen. De zuidwestelijke grens van het gebied wordt bepaald door de (oude) Hoogstraat c.q. Savendonksestraat - Slophoosweg. Dit was de oude middeleeuwse verbindingsweg tussen Boxtel en Olland, van waaruit de middeleeuwse kampontginningen richting het noorden plaatsvonden. Ten zuiden bevond zich het ontgonnen land langs het Dommeldal; ten noorden bevond zich de Gemeynt / Bodem van Elde. Een gevolg van deze keuze is dat het bosreservaat Savendonk ten zuiden van de Savendonksestraat niet wordt meegenomen in de Erfgoedstrategie, inclusief de mogelijke Motte die hier ligt;
- We kiezen voor het (natuur)gebied waarvan de eigendommen van Brabants Landschap, Stg. Marggraff en Staatsbosbeheer de kern vormen. De terreinbeheerders zijn betrokken bij het opstellen van de Erfgoedstrategie. De voorgestelde maatregelen kunnen zodoende ook daadwerkelijk uitgevoerd worden;
- Het gebied ten zuiden van de spoorlijn valt wel binnen de projectgrens, maar duiden we aan als ‘aandachtsgebied’. Het heeft hoge landschappelijke waarden, en delen zijn eigendom van Staatsbosbeheer en Stg. Marggraff. Ook zijn er particulieren die willen investeren in landschap, natuur en erfgoed. De ontstaansgeschiedenis van dit gebied wijkt echter af van die van de rest van het gebied. Al voor 1800 werd dit landschap gekenmerkt door landbouwkampen, terwijl de rest van de Geelders bestond uit gemeintgronden en boskampen. Voor dit gebied zijn minder en minder nauwkeurige cultuurhistorische gegevens beschikbaar. Binnen dit project was het niet mogelijk aanvullende (veld)inventarisaties uit te voeren, waardoor het niet mogelijk was een verantwoorde Erfgoedstrategie voor dit gebied op te stellen.

2.2 Terreinbeheerders en grondeigenaren

Grote delen van natuurgebied de Geelders zijn nu eigendom van Staatsbosbeheer (185 hectare), Brabants Landschap (75 hectare) en de Marggraff Stichting (85 hectare). Ook zijn er particuliere eigenaren, zoals de familie Van Son (6 hectare) en de familie Van Boeckel (8 hectare). Een deel van de gronden die als Ecologische Hoofdstructuur zijn aangewezen, zijn in handen van agrariërs. De Schutstraat, een bospad dat midden door het gebied loopt, is een openbare weg en gemeentelijk eigendom.

Brabants Landschap

Brabants Landschap beheert ondermeer de natuurgebieden aan de noordkant van de Geelders, zoals de Gasthuiskamp en de Overkamp (de vroegere Haverkamp). Door de Schijndelsedijk zijn deze terreinen fysiek geschieden van de kern van het natuurgebied.
Brabants Landschap heeft voor deze gronden op dit moment geen beheerplan. De Erfgoedstrategie vormt een goede aanleiding om een nieuw beheerplan op te stellen, waarin cultuurhistorie en landschap een belangrijke rol kunnen spelen. Brabants Landschap wil bekijken hoe ze met kleine (beheers)maatregelen aan kan sluiten op een samenhangende beheer- en erfgoedstrategie voor de Geelders. Brabants Landschap ondersteunt het idee om het beheer voor het gehele gebied op elkaar af te stemmen. De aandacht voor cultuurhistorie en landschap sluit aan bij de eigen uitgangspunten.

Stichting Marggraff

De eigendommen van de Stichting Marggraff liggen overwegend in het zuidoostelijk deel van de Geelders. Ze komen voort uit de aankopen die de familie Marggraff sinds 1880 in het gebied heeft gedaan. Johan Lodewijk Marggraff kocht het gebied aan en liet het aan het begin van de twintigste eeuw ontginnen en er rabatten aanleggen. Sinds de Tweede Wereldoorlog is het gebied niet meer actief beheerd en was niet toegankelijk. De natuurwaarden zijn daardoor hoog. Ook de oude wallenstructuur is daardoor niet aangetast. Na het overlijden van Ewald Marggraff in 2003 werd het beheer overgenomen door de stichting Marggraff. Het gebied werd opengesteld, maar aan de karakter van het (spaarzame) beheer werd weinig veranderd. Enkele open delen van het gebied worden beheerd door begrazing met grote grazers.
In een convenant met ondermeer provincie en gemeenten is vastgelegd dat Stg. Marggraff voor langere tijd geen inrichtings- en beheersmaatregelen in het gebied zal treffen. Vanuit het oogpunt van veiligheid en toegankelijkheid is het zo af en toe wel nodig om paden open te houden en/of (gevaarlijke) laanbomen te snoeien of rooien.

Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer is de grootste terreineigenaar van de Geelders en beheert de kern van het natuurgebied, met een zwaartepunt aan de westelijke kant. Ook de Hoge Beek, aan de oostkant van het gebied, wordt door Staatsbosbeheer beheerd.
Tussen 1995 en 2005 heeft Staatsbosbeheer geëxperimenteerd met een nieuwe beheersstrategie, waarin natuurlijke (bos)begrazing een belangrijke rol speelde. Dit type beheer bleek niet succesvol. Recentelijk heeft Staatsbosbeheer op hoofdlijnen gekozen voor een beheertype waarin (respect voor) cultuurhistorie en landschap

een belangrijke rol spelen. Vanwege de natte omstandigheden en de kwetsbaarheid van het gebied, betekent dat, dat diverse beheersmaatregelen niet meer machinaal uitgevoerd kunnen worden.
Op dit moment werkt Staatsbosbeheer aan een Uitvoeringsprogramma, waarin de bouwstenen uit deze Erfgoedstrategie opgenomen kunnen worden.

2.3 Overheden en beleid

De Geelders ligt aan de grenzen van de gemeenten Boxtel (Kasteren), Sint-Michielsgestel (Gemonde), Schijndel(Hermalen) en Sint-Oedenrode (Olland).
De gemeenten zijn geïnformeerd over het project en uitgenodigd om mee te denken over de bestaande landschappelijke waarden, het cultuurhistorische beleid, de Erfgoedstrategie en de Uitvoeringsagenda.

2.4 Maatschappelijke partijen

Er zijn verschillende vrijwilligersorganisaties actief betrokken bij De Geelders, ondermeer op het gebied van voorlichting, inventarisatie en natuur- en landschapsbeheer.

- *Natuurwerkgroep Liempde* is al geruime tijd actief op het gebied van natuurinventarisaties en (incidentele) activiteiten op het gebied van natuur- en landschapsbeheer (ondermeer in het Speet). Vanuit deze groep zijn ook initiatieven ontwikkeld om het Kartuizer erfgoed van de Geelders en omstreken in kaart te brengen en om bijvoorbeeld vlechtheggen – die in de Kartuizer archieven genoemd werden – in het landschap terug te brengen;
- *Werkgroep Natuur en Landschapsbeheer Boxtel* onderhoudt al geruime tijd de knotwilgen op de Kiskeswei en op een deel van de Savendonske Kamp.
- *Natuur- en heemgroep Olland* onderhoudt al geruime tijd Het Speet als heidegebied en verricht ook al jarenlang natuurinventarisaties.
- *De Nieuwe Gemeynt (Boxtel)* adopteert sinds 2013 een gebied van Staatsbosbeheer, en voert daar kleinschalige beheerswerkzaamheden uit (dreven, laarzenpad, hakhoutbeheer, aanplant);
- *SPPiLL (Liempde)* werkt in het kader van Landschappen van Allure (onder meer) aan het aantrekkelijk maken van het buitengebied voor recreanten en het betrekken van burgers en bedrijven bij het buitengebied. Ook de Geelders is een aandachtsgebied. SPPiLL richt zich op het Kasterense / Liempdse deel van de Geelders en is daar ondermeer betrokken bij de bouw van een Schutskooi, archeologisch onderzoek en herstel van historische wallen, de recreatieve ontwikkeling van De Geelders (een rondje café Het Groene Woud – Het Speet – Schutstraat) en historisch hakhoutbeheer (‘gemeene bossen’).
- *Natuurgidsen* leiden bezoekers incidenteel rond in De Geelders.

2.5 Natuurwaarden

Natuurgebied de Geelders behoort tot de zeldzame leembossen met niet alleen hoge natuurwaarden, maar ook een grote rijkdom aan cultuurhistorische en landschappelijke waarden. Het natte karakter van het gebied is mede te danken aan de aanwezigheid van leem in de ondiepe ondergrond. Recent onderzoek toont aan dat de natuurwaarde van de Geelders hoog is. Met name de voorjaarsflora van Slanke sleutelbloemen en Bosanemonen is bijzonder. Zeldzame vogelsoorten zoals de Wespendief, Middelste bonte specht en Houtsnip komen in belangrijke aantallen voor. Ook de kleine ijsvogelvlinder vindt in de Geelders zijn biotoop. Door de aanwezigheid van dood hout zijn er bijna 1000 soorten kevers aanwezig. Zie voor een uitgebreide beschrijving van de natuurwaarden ondermeer Poelmans et al (2013).

Afbeelding 2.2: Kleine IJsvogelvlinder

3 De basiskaart

3.1 Inleiding

In verschillende publicaties is de ontstaansgeschiedenis van De Geelders uitvoerig in beeld gebracht. In de Erfgoedstrategie bespreken we deze geschiedenis puntsgewijs en in vogelvlucht (§3.2). Vervolgens gaan we in op de belangrijkste cultuurhistorische en landschappelijke waarden die nu nog in het landschap aanwezig zijn (§3.3 en verder). Deze waarden zijn in de Basiskaart weergegeven. Deze kaart vormt de basis voor de Erfgoedstrategie is gebaseerd (hoofdstuk 4).

3.2 Korte historische schets[1]

Middeleeuwse Kampontginningen en Gemeint

Vermoedelijk behoorde de Geelders in de eerste eeuwen na het begin van onze jaartelling tot een uitgestrekt bosgebied. Vanaf de zesde eeuw werd op de hogere gronden langs de Dommel gestart met de ontginning van dat gebied. Hier ontstonden plaatsen als Sint-Oedenrode, Boxtel, Liempde en Kasteren. Op de meest vochtige delen hield bos of moeras lang stand. De ontginningen in de Geelders ten noorden van de Hoogstraat (nu Savendonksestraat-Hoogstraat) zijn rond 1300 gestart en hadden de vorm van kampen. De kampen lagen in een heide- en graslandgebied dat waarschijnlijk al gemeenschappelijk werd gebruikt door de bewoners van de omringende dorpen en nederzettingen, op basis van gewoonterecht. In 1314 is dit gemeenschappelijke gebruiksrecht geformaliseerd, toen de gemeint van de Bodem van Elde werd ingesteld. Een kamp was een gebied van een tiental hectare groot, dat door een wal omgeven werd, en als het ware als een eiland in de wildernis lag. De wallen hadden vaak een wat gekromde vorm. Bijzonder aan de kampen in de Geelders is dat deze niet werden gebruikt voor landbouw, maar voor de productie van hout. Hout was een schaars goed. Binnen de kampen werd het oorspronkelijke bos beschermd en omgevormd tot een gebruiksbos, vaak met hakhoutbeheer. De niet ontgonnen grond buiten de kampen bleef eeuwenlang gemeint: een gemeenschappelijk gebruikt gebied dat onder andere met vee werd begraasd.
De Geelders ontleent zijn naam aan het goed Gheerlaer, dat oorspronkelijk een deelgebied van de Geelders was. De oudste vermelding van deze naam dateert uit 1386. Het achtervoegstel 'laer' duidt op een ontginning in een bosrijk gebied: de ontginning van Geerling van den Bossche.
In 1471 werden de kartuizers van klooster Sint-Sophia van Constantinopel, oorspronkelijk gesticht in Olland, eigenaar van delen van de huidige Geelders. Naar schatting hadden deze monniken gedurende kortere of langere tijd ongeveer 130 hectare binnen het huidige Geelders-complex in eigendom. Zij gebruikten de Geelders voor houtproductie, zowel schaarhout als stamhout. De rechten op de overige gedeelten van de Geelders gebruikten voor het door de pachters laten weiden van varkens, runderen en schapen. Ook werd turf en heideplaggen geoogst. Twee eeuwen later, rond 1659, verkochten ze deze goederen, die na verloop van tijd meestal in grote stukken bij de huidige eigenaars terecht kwamen.
Een bijzonder fenomeen van de Meierij was de uitgifte van zogenaamde voorpootstroken. Eigenaren van een kamp kregen het recht om op de gemeenschappelijke gronden van de gemeint opgaande bomen te planten. Het hout behoorde aan de eigenaar; de grond tussen de bomen kon nog steeds begraasd worden. Op sommige plekken is de gemeintgrond van de voorpootstrook aan de aanliggende eigenaar verkocht, waardoor deze meteen weer het recht kreeg om een nieuwe voorpootstrook op de gemeint aan te leggen. Zo ontstonden op verschillende plekken dubbele voorpootstroken.

Afbeelding 3.1: Schematische weergave grondgebruik en grondbezit kamp–wal–voorpootstrook-gemeint (Leenders 2014)

Hakhoutbeheer na 1800

Hakhoutbeheer was vanaf de middeleeuwen tot aan de eerste helft van de twintigste eeuw een belangrijke economische activiteit in Nederland, ook in de Geelders. Hakhout werd ondermeer gebruik als brandstof en looistof. In de negentiende eeuw was er een sterke opleving van het eikenhakhoutbeheer omdat de schors gretig aftrek vond in de bloeiende leerindustrie (van onder meer de Langstraat). In de eerste helft van de twintigste eeuw liep de economische betekenis van hakhoutbeheer sterk terug. Leerlooierijen stapten over op chemische looistoffen, prikkeldraad werd de nieuwe heg, kolen en olie werden de nieuwe brandstoffen. Incidenteel is het hakhoutbeheer nog voortgezet tot in de tweede helft van de twintigste eeuw.

[1] Een uitgebreide beschrijving van de ontwikkeling van de Geelders en de invloed van de Kartuizer monniken is te vinden in Van den Oetelaar & Hendriks (2012) en in Simons (2012). De gegevens in deze paragraaf zijn hier grotendeels aan ontleend.

Dreven
Uit kaartanalyses blijkt dat er rond 1880 op verschillende plekken in de Geelders brede dreven zijn aangelegd, vermoedelijk om de productie en afvoer van eikenhakhout rationeler te organiseren. Door het instorten van de eekmarkt na de Eerste Wereldoorlog, hebben deze eekpercelen en drevenstructuren vermoedelijk maar kort gefunctioneerd. De dreven bestonden uit graspaden, die geregeld werden gemaaid.

Rabatten
Kenmerkend voor de Geelders is een uitgestrekt en nog bijzonder gaaf patroon van rabatten. Rabatten zijn langwerpige ophogingen van enkele meters breed, gelegen tussen greppels. De methode wordt in de bosbouw toegepast om droge stroken te verkrijgen waarop bomen geplant kunnen worden. Rabatten zijn soms tientallen meters lang.
Het is onbekend wanneer de rabatten in de Geelders zijn aangelegd. Leenders suggereert dat rabatten (van oorsprong) mogelijk al dateren van vóór 1800. Voor landgoed Velder is gesuggereerd dat met de aanleg van het huidige rabattensysteem is gestart vlak na 1870, toen de spoorlijn Den Bosch – Eindhoven werd aangelegd. Sommige rabatten in de Geelders zijn aangelegd op de plek van voormalige voorpootstroken, in een afwijkende richting, wat erop wijst dat ze dateren van ná de opdeling / verkoop van de gemeint en uit de periode waarin de kampstructuren / eigendommen nog in tact waren.
Er zijn ook aanwijzingen dat de grootschalige aanleg van het rabattensysteem in de Geelders stamt uit de jaren ’30 van de twintigste eeuw, als onderdeel van werkverschaffingsprojecten.
De ontstaansgeschiedenis van het rabattensysteem in de Geelders verdient nader onderzoek.

Kleinschalig landbouwlandschap 1800-1950
Vanaf de Franse tijd, rond 1800, werden de gemeenschappelijke gronden eigendom van de gemeenten, die de gronden in de negentiende eeuw geleidelijk verkochten of verpachtten. Zo werd de gemeint stap voor stap in cultuur gebracht. Ook verschillende (bos)kampen werden in die tijd opgedeeld in vaak kleine perceeltjes, waarvan sommige in gebruik werden genomen als weidegrond of bouwland. Ook werden sommige boskampen omgezet in heide. Het gebied bleef zeer dun bevolkt en werd vanuit de kernen en boerderijen langs de randen geëxploiteerd. De kern van het gebied bleef overwegend in gebruik als hakhoutbos.
De landbouwpercelen werden in die tijd van elkaar gescheiden door houtwallen, bosschages, smalle bosstroken en breed uitgegroeide heggen. Vanwege de bloei van de klompenindustrie tussen 1850 en 1940 werden veel perceelsranden (en percelen) ingeplant met populier. Dat leverde een kleinschalig en onregelmatig verkaveld landbouwlandschap op aan de randen van het bosgebied. Een uitsneden van de topografische kaart van 1938 (voor het westelijk deel van het projectgebied), laat dat zien. Na 1950 werden veel landbouwpercelen samengevoegd en zijn veel houtwallen, hagen en populierenrijen verdwenen.

Afbeelding 3.2: Uitsnede topografische kaart 1938

Natuurbescherming en bosbouw (1945 – 1995)
In 1939 vond de laatste ontginning van bos tot landbouwgrond plaats. De Savendonkse Kamp, de kamp die in de Middeleeuwen als eerste tot boskamp werd ontgonnen, werd in dat jaar omgezet in landbouwgrond. De drevenstructuur van het einde van de 19e eeuw, die rationeel bosbeheer mogelijk maakte, bleef in het nieuwe landbouwgebied gehandhaafd, aanvankelijk omzoomd door populieren.
Bij een volgende aanvraag voor bosontginning besloot Staatsbosbeheer, dat sinds 1943 ook belast was met Natuurbescherming en Landschapsverzorging, om de Geelders aan te wijzen als natuurgebied. Stap voor stap werd het gebied aangekocht. Brabants Landschap ontving uit een legaat de noordelijke terreinen rond de Gasthuiskamp-Overkamp-Eekhoorn. De familie Marggraff had sinds het einde van de negentiende eeuw haar bezittingen stap voor stap uitgebreid. In de tweede helft van de twintigste eeuw ontstond zo een aaneengesloten natuurgebied. Aanvankelijk speelde bosbouw nog een belangrijke rol in het beheer, maar vanaf de jaren ’70 en ’80 werd de aandacht voor recreatie en biodiversiteit steeds belangrijker, net als elders in Nederland. In het beheer voeren de verschillende eigenaren een eigen koers.

Nieuwe wegen in natuurbeheer (1995 – heden)

In de jaren ’90, toen natuurontwikkeling en natuurlijke processen belangrijke uitgangspunten voor het natuurbeheer werden, heeft Staatsbosbeheer voor haar deel van het gebied een nieuw inrichtingsplan opgesteld, waarin de aanleg van een gevarieerd begraasd landschap, natuurlijke beeklopen en de ontwikkeling van het Speet tot heidegebied een belangrijke rol speelden. Vanaf 1995 is op 60 hectare geëxperimenteerd met bosbegrazing. Het experiment was niet succesvol. Het bos leverde nauwelijks iets te eten op. De plekken die open werden gemaakt, werden door de grazers niet open gehouden. Tussen 2001 en 2005 is de begrazing (tijdelijk) stopgezet, om met machines het terrein in te kunnen voor natuurbouw (het Speet werd ingericht als heidegebied, waarbij rabatten zijn verwijderd; ook zijn twee historische wallen grotendeels verwijderd en er zijn natuurvriendelijke oevers aangelegd). Na die periode heeft de nieuwe beheerder besloten het begrazingsbeheer niet voort te zetten.

Sinds die tijd is de belangstelling voor en de kennis van de historie van het gebied sterk gegroeid. Staatsbosbeheer en Brabants Landschap hebben (het behoud van) cultuurhistorische waarden inmiddels opgenomen als belangrijk uitgangspunt voor het beheer.

3.3 Zichtbare Middeleeuwse Kampenstructuur

Afbeelding 3.3: Reconstructie van de ligging en begrenzing van de boskampen (groen), landbouwkampen (geel) en gemeintgronden (roze) in 1803 (op basis van Hendriks 2014). Ook de ligging van de voorpootstroken is aangegeven.

De Geelders is een van de weinige plekken in Brabant waar de middeleeuwse (bos)kampstructuur nog zichtbaar is in de huidige verkaveling van het landschap en waar de historische wal- en voorpootstructuur nog gedeeltelijk bewaard is.
De begrenzing van de middeleeuwse (bos)kampen in de Geelders is door Hendriks (2014) gereconstrueerd door de kaart van Verhees uit 1803 (waarop alleen de buitengrenzen van het kampencomplex zijn aangegeven) te vergelijken met de verkaveling zoals die is weergegeven in het kadaster van 1832; hieruit zijn ook de binnengrenzen van de kampen afgeleid. De analyses zijn in dit onderzoek aangevuld met gegevens uit recente AHN2-kaartbeelden.

Afbeelding 3.4: Huidige landschapselementen die gelegen zijn op de oorspronkelijke begrenzing van de middeleeuwse kampen, aangevuld met enkele markante paden en overwegend negentiende eeuwse bosbouwdreven

Afbeelding 3.5 Vrij gezette historische wal aan de zuidrand van Het Speet, met goed zichtbare voorpootstrook. Wal en voorpootstrook zijn in het voorjaar van 2015 vrijgezet, met de bedoeling het historische landschap beter beleefbaar te maken. Delen van de wal zullen worden hersteld; ook zal de wal worden ingeplant met autochtone doornige struiken, om het landschappelijke contrast en de (vee)kerende functie zichtbaar en beleefbaar te maken. Aan de linkerzijde van de foto is de ingang van de Schutstraat gelegen, een gemeenschappelijk gebied dat oorspronkelijk werd gebruikt om het vee van de boerderijen naar de gemeint te leiden, in het noorden van het gebied. De herstelwerkzaamheden op de foto maken deel uit van het project Grenswallen in het Groene Woud (De Jongh, 2015; foto Overland).

Door veldonderzoek zijn de elementen geïnventariseerd die tegenwoordig nog aanwezig zijn op de grenzen van de kampen, en daarmee de oorspronkelijke verkaveling van het kampenlandschap weergeven. Het kan daarbij gaan om (resten van) historische wallen, wallen die omgevormd zijn tot rabat of weg, om sloten en/of om voorpootstroken. Hiermee wordt duidelijk welke landschapselementen als een overblijfsel beschouwd kunnen worden van dit oude middeleeuwse landschap. Ook het feit dat het kerngebied van de Geelders sinds 1803 – en mogelijk al langer – in gebruik is geweest als (gebruiks)bos, is een belangrijke kwaliteit. Verdwenen kwaliteiten zijn:

- Geen natte en vochtige heide meer (= ‘oorspronkelijke’ landschap Bodem van Elde);
- Contrasten tussen kampen, voorpootstroken, vroegere heide niet goed meer zichtbaar.

3.4 Zeer gave rabattenstructuur

Afbeelding 3.6: Uitsnede AHN-2 schaduwbeeld, waarop de uitgebreide, gedetailleerde en nog gave rabattenstructuur in de Geelders te zien is

Afbeelding 3.7: Rabat in de Geelders (foto Overland)

Kenmerkend voor de Geelders is een uitgestrekt en nog bijzonder gaaf patroon van rabatten. Rabatten zijn langwerpige ophogingen van enkele meters breed, gelegen tussen greppels. De methode wordt in de bosbouw toegepast om droge stroken te verkrijgen waarop bomen geplant kunnen worden. Het is onbekend wanneer de rabatten in de Geelders zijn aangelegd. De rabattenstructuur in de Geelders stamt vermoedelijk uit de negentiende en begin twintigste eeuw. De rabattenstructuur in de Geelders is bijzonder uitgestrekt en nog bijzonder gaaf. AHN2-beelden laten de rabattenstructuur tot in detail zien. Bij natuurbouwprojecten begin 2000 zijn enkele rabattenstelsels verwijderd, ondermeer in het Speet. De afgelopen decennia zijn de rabatten niet meer onderhouden, waardoor ze langzaam dichtslibben met bladeren.

3.5 Zichtbare Drevenstructuur

Afbeelding 3.8: Lijnvormige landschapselementen in het huidige landschap

Rond 1880 zijn in verschillende kampen in de Geelders brede dreven zijn aangelegd, vermoedelijk om de productie en afvoer van eikenhakhout rationeler te organiseren. In de Kamp Gelders, de Overkamp en de Gasthuiskamp zijn de (resten van) deze dreven nog in het landschap te herkennen. Ook in de Savendonkse kamp, die tegenwoordig in gebruik is als landbouwgebied, werden dreven aangelegd. Bij de ontginning van de boskamp tot landbouwgrond, zijn de dreven gespaard gebleven. Aanvankelijk werden er populieren langs de dreven geplant; tegenwoordig zijn de dreven onderdeel van het landbouwgebied, maar landschappelijk nog wel herkenbaar.

Afbeelding 3.9: Historische dreef; de randen van de dreven zijn dichtgegroeid met opslag (foto Overland)

De dreven bestonden uit graspaden, die geregeld werden gemaaid. Dit beheer heeft in het verleden geleid tot belangrijk floristische waarden. De afgelopen jaren zijn de dreven minder intensief onderhouden en gemaaid, waardoor de randen van de dreven dicht zijn gegroeid met opslag en bramen. Dit gaat ten koste van de floristische waarden.

3.6 Directe relatie natuurwaarden en historisch-landschappelijke waarden

Afbeelding 3.10: Bijzondere natuurwaarden die verband houden met historisch landschappelijke waarden

In de Geelders komen bijzondere natuurwaarden voor, die verband houden met de historisch-landschappelijke waarden van het gebied. Daarin zijn twee ‘categorieën’ van belang:

- Bijzondere bosplanten. Met name op de historische wallen zijn bijzondere vegetaties aanwezig, zoals dalkruid. De vegetaties zijn door de jaren heen gekarteerd.
- Door de grote ouderdom van (hakhout)bossen zijn er in het gebied nog verschillende (zeer) waardevolle oude boskernen in het gebied aanwezig (zoals hakhoutrelicten en spaartelgen), alsmede bijzondere inheemse bomen en struiken (Maes 2008 en 2010).

3.7 Groot restant nat bos

Afbeelding 3.11: Bosontwikkeling in de Geelders sinds 1803

De Geelders is een groot restant nat bos, met wortels in de middeleeuwen. De kern van het gebied wordt gevormd door (gebruiks)bossen die in ieder geval sinds 1803 in gebruik zijn als (hakhout)bos. Uit de archieven van de Kartuizers blijkt dat de Geelders ook in de periode 1471-1659 al voor een belangrijk deel in gebruik was als hakhoutbos. Maar omdat de toenmalig namen van de kampen niet overeenkomen met de huidige namen, kan niet (vooralsnog) niet achterhaald worden of er gebieden zijn die al sinds de middeleeuwen in gebruik zijn als (hakhout)bos, en om welke gebieden het dan zou gaan (zie ook §3.6). Het gebied is aantrekkelijk omdat het is ingebed in een fraai en afwisselend landschap en het (ook in de directe omgeving) nog nagenoeg onbebouwd is en ver van dorpen en bebouwing is gelegen. Het kent een bijzonder rijke historie, en een bijzonder gaaf en gelaagd historisch landschap.

Afbeelding 3.12: Op sommige plekken heeft de Geelders het karakter van een 'oerbos' (foto Overland)

De geïsoleerd gelegen natte bossen hebben op diverse plekken het karakter van een 'oerbos', wat het gebied uitdagender maakt dan 'gewone' wandelgebieden. Het roept de sfeer op van de vroegere desolate bos- en heidegebieden in dit gebied. Op andere plekken heeft het bos door de paden, kaden en rabatten juist het uiterlijk van een cultuurbos.

3.8 Afwisseling bos en kleinschalige landbouwpercelen met houtsingels

Afbeelding 3.13: Het studiegebied van de Geelders op de topografische kaart van 1938

Afbeelding 3.14: Op verschillende plekken is het kleinschalige landbouwlandschap, dat stamt uit de periode 1800-1940, nog beleefbaar (foto Overland).

Tussen 1800 en 1940 is rond de boskern van de Geelders een afwisselend en kleinschalig landschap ontstaan van bouwlanden en graslanden, omgeven door heggen, singels en houtwallen. Na 1950 is deze kleinschalige percelering op veel plekken verdwenen, maar op verschillende plekken, met name aan de zuidrand van het gebied, is dit landschap nog beleefbaar. Het aandachtsgebied, in de zuidoosthoek van het studiegebied, was al sinds 1800 een kleinschalig landbouwgebied.

4 Erfgoedstrategie

4.1 Uitgangspunten

a. Uitgaan van mogelijkheden en beheerfilosofie van terreineigenaar
De terreineigenaren in de Geelders hebben elk een eigen beheersstrategie. Brabants Landschap en Staatsbosbeheer hebben voor de Geelders gekozen voor een type natuurbeheer waarin landschappelijke waarden en cultuurhistorie een belangrijke plaats innemen. Stg. Marggraff heeft in een convenant vastgelegd dat ze zo weinig mogelijk beheersmaatregelen toepast, waardoor natuurlijke processen de ruimte krijgen. In de zonering van (beheers)maatregelen sluit de Erfgoedstrategie aan op deze uitgangspunten. Dit geldt ook voor gebieden die al langere tijd door vrijwilligersgroepen worden beheerd en gemonitord, zoals Het Speet en de Kiskeswei. Hier vormt de huidige inrichting en het huidige beheer het uitgangspunt.

b. Afstemming op bestaande (natuur)waarden
Bij beheersmaatregelen of herstel van cultuurhistorische waarden kunnen andere gebiedswaarden worden aangetast. De Geelders kent bijvoorbeeld hoge natuurwaarden zoals wespendief, kleine ijsvogelvlinder, houtsnip, levendbarende hagedis en tal van bijzondere vegetatietypen, met name op oude wallen. Herstel van deze wallen kan bijvoorbeeld leiden tot aantasting van die waardevolle vegetatie. Afstemming met onder meer natuurwaarden, waterbeheer en recreatieve infrastructuur heeft in de Erfgoedstrategie alleen indicatief plaatsgevonden, en is bij verdere uitwerking en implementatie de verantwoordelijkheid van de afzonderlijke terreinbeheerders.

c. Evenwicht tussen behoud en versterking
In de Erfgoedstrategie is gezocht naar een evenwicht tussen behoud van cultuurhistorische en landschappelijke waarden, de voortzetting van het huidige beheer en versterking en/of beleefbaar maken van het historische landschap. We werken alleen daar aan het herstellen en beleefbaar maken waar het vanuit beleefbaarheid / recreatie functioneel is en waar het vanuit historisch en landschappelijk oogpunt verantwoord is.

d. Landschappelijke samenhang
De Erfgoedstrategie streeft naar landschappelijke samenhang en robuuste zonering. Juist door een (landschappelijk) samenhangend pakket van maatregelen kan de beleefbaarheid van deelgebieden vergroot worden. Dit is ook belangrijk vanuit het oogpunt van (betaalbaar) beheer.

e. Robuuste zonering en handhaven rustige gebieden
De Geelders is ecologisch en voor bezoekers een aantrekkelijk gebied, mede omdat het zeer een rustig gebied is dat relatief moeilijk toegankelijk is (voor brede groepen recreanten). Het handhaven van de rust vormt een belangrijk uitgangspunt. We streven naar een of meer robuuste gebieden, waar ook in de toekomst weinig mensen komen.
In aansluiting daarop moet de ontwikkeling van de (recreatieve) infrastructuur zo worden vormgegeven dat het gebruik door vooral motoren en quads zo veel mogelijk wordt beperkt.

f. Realistisch beheer
De inrichtings- en beheersvoorstellen moeten worden afgestemd op het latere beheer. Voorkomen moet worden dat de Erfgoedstrategie leidt tot versnipperd, intensief en duur beheer. Dat kan door in grote gebieden voort te bouwen op het huidige beheer, door – waar mogelijk - voor extensieve beheersvormen te kiezen (zoals begrazing) en door pleksgewijs te zoeken naar de inzet van vrijwilligersgroepen of andere maatschappelijke partijen en/of aanvullende fondsen. Groene levende erfgoedwaarden vragen soms om actief beheer (zoals het maaien van dreven, het onderhouden van lanen of het in stand houden van hakhoutbeheer).

4.2 Hoofdlijnen

Afbeelding 4.1: Hoofdkeuzes zonering Erfgoedstrategie

De Erfgoedstrategie kiest voor een robuuste zonering van maatregelen:

1. *In de zuidelijke rand van het gebied*, dat nu al wordt gekenmerkt als een semi-agrarisch landschap met graslanden, bomenrijen en singels, blijft het open karakter gehandhaafd, en wordt waar mogelijk de kleinschalige agrarische percelering uit de periode 1850-1930 versterkt. Het gebied vormt in landschappelijke zin de overgang tussen de Hoogstraat – Savendonksestraat en de boskern in het noorden. Enkele percelen in deze zone zijn in bezit van particulieren en/of agrariërs;
2. *Integrale herinrichting van de historische veedrift van de Schutstraat*, in combinatie met het zichtbaar en beleefbaar maken van de oude boskampenstructuur (met wallen en voorpootstroken), en de open gemeintgronden (heide en graslanden). Hiermee wordt het Middeleeuwse kampenlandschap op een samenhangende manier beleefbaar gemaakt. Het sluit aan op initiatieven van ondermeer SPPiLL, die rond Het Speet en de Schutstraat diverse cultuurhistorische projecten ontwikkelt;
3. *In de oostelijk, westelijk en noordelijk gebieden*, die ook nu al overwegend in gebruik zijn als bos- en natuurgebied, zijn we terughoudend met maatregelen en verdere recreatieve ontsluiting. Dit blijven robuuste en rustige gebieden, waar het huidige beheer op hoofdlijnen wordt voortgezet. Wel zullen lokaal maatregelen worden genomen om cultuurhistorische waarden te beschermen of zichtbaar te maken.
4. *Het gebied ten zuiden van de spoorlijn duiden we aan als 'aandachtsgebied'*. Voor dit gebied zijn minder en minder nauwkeurige cultuurhistorische gegevens beschikbaar. Het heeft ook een andere ontstaansgeschiedenis; al voor 1800 was het grootste deel in gebruik als landbouwkamp. Binnen dit project was het niet mogelijk aanvullende (veld)inventarisaties uit te voeren, waardoor het niet mogelijk was een verantwoorde Erfgoedstrategie voor dit gebied op te stellen. In grote lijnen kan wel gesteld worden dat voor het agrarische deel van dit gebied aangesloten kan worden op de strategie voor deelgebied 1 (kleinschalig agrarisch landschap met singels en hagen). Voor het uitvoeren van concrete maatregelen is dan wel nader onderzoek nodig.

4.3 Uitwerking

A. Basis: behoud en bescherming

A1. Behouden en beschermen bestaande waarden in gangbaar beheer
Op de Basiskaart zijn de belangrijkste cultuurhistorische en landschappelijke waarden aangegeven. Eerste stap in de Erfgoedstrategie is dat terreinbeheerders deze gegevens gebruiken bij het opstellen van de beheersplannen en de uitvoering van beheersmaatregelen. Bij het plannen van beheersmaatregelen kan de terreinbeheerder met de Basiskaart bekijken welke waarden in het betreffende gebied aanwezig zijn, zodat wallen bijvoorbeeld niet kapot worden gereden met machines en historische vegetatietypen niet worden verwijderd.

A2. Respecteren bijzondere reliëf
Op het AHN-beeld is te zien dat de Geelders een zeer bijzonder reliëf heeft, dat op nationaal niveau als zeer bijzonder kan worden gekenschetst. Op aardkundig (en mogelijk ook door mensen) ontstane hoogteverschillen ligt een fijn reliëf van wallen, rabatten, verhoogde wegen, oude beeklopen en sloten, dat stamt uit de periode vanaf de Middeleeuwen tot aan de jaren ’30 van de twintigste eeuw. Het is een volkomen gaaf reliëf, waarvan we de bijzonderheden nog maar deels kennen. Bij al het beheer moet dit reliëf worden gerespecteerd. Dat betekent dat beschadiging door begrazing, recreatief gebruik of het gebruik van machines bij het beheer moet worden voorkomen. Bij een nieuwe inrichting moet het eventueel verwijderen van dit reliëf, zorgvuldig worden afgewogen.

A3. Beschermen oude inheemse bomen / hakhoutvormen
In de Geelders herinneren vooral landschapsstructuren aan het oude bosverleden. Plaatselijk is het verleden ook af te lezen aan bijzondere inheemse bomen en hakhoutvormen. Deze kunnen extra worden beschermd door ze vrij te zetten van jonge opslag. Wellicht is ook gericht beheer (zoals nieuw hakhoutbeheer) mogelijk om deze bomen te beschermen. Veel bomen en oud-bosvegetatie zijn gerelateerd aan de oude wallen. Voldoende lichttoetreding kan het voortbestaan verlengen. Wanneer bos wordt omgezet in heide (of open gebied) kunnen bijzondere bomen blijven staan als solitair (we stellen dit voor vanuit cultuurhistorisch motief, om de zichtbaarheid van het hakhoutbeheer te vergroten). De inventarisatie van Maes geeft de locatie en soort van enkele bijzondere (inheemse) bomen aan, die vanuit historisch-ecologisch oogpunt van belang zijn.
Markante bomen die vanuit hun zichtbaarheid van belang zijn, zijn de twee rode beuken die aan de uitgang van het drevenstelsel staan. De omvang doet vermoeden dat ze even oud zijn als de aanleg van het drevenstelsel, dus wellicht hebben ze gediend om het gebied te markeren (de rest was hakhout en dus veel lager).

<u>Locaties</u>
- Maatregelen A1, A2 en A3 zijn algemene maatregelen die voor het gehele gebied gelden.

B. Behoud door niets doen

B1. Niets doen / cultuurhistorische waarden laten vervangen
Door geen inrichtings- of beheersmaatregelen te treffen, worden cultuurhistorische waarden – zoals het bijzondere reliëf - niet (onbedoeld) aangetast, zodat ze in principe zeer lang behouden blijven. Het huidige beheer op de terreinen van Stg. Marggraff laat dit principe goed zien. Dit type beheer impliceert wel dat een aantal (groene) cultuurhistorische waarden langzamerhand vervaagt en minder zichtbaar wordt: rabatten slibben langzamerhand dicht, hakhoutbeheer vervaagt, lanen en paden vervagen, laanbomen storten in, wallen worden minder zichtbaar. Dit type beheer past bij het principe van ‘wildernisnatuur’, waarbij natuurlijke processen de voorkeur krijgen.
Als echter gebruik wordt gemaakt van grote grazers, kunnen cultuurhistorische waarden wél worden aangetast; grote grazers kunnen rabatten en wallen bijvoorbeeld kapot lopen. Dit vraagt om aandacht bij uitrastering van percelen en wallen. In de ruimtelijke zonering van begrazingseenheden (en het aanbrengen van doorgangen) moet rekening worden gehouden met de oude kampenstructuur.

<u>Locaties</u>
- Maatregel B1 is vanwege het beheersconvenant leidend voor de terreinen van de Stg. Marggraff. Op enkele kleine locaties van Stg. Marggraff wordt voorgesteld om te bekijken of hiervan afgeweken kan worden.
- Ook voor diverse deelgebieden van Staatsbosbeheer en Brabants Landschap is het beheer in de praktijk vaak zeer terughoudend, en wordt maatregel B1 in meer of mindere mate in praktijk gebracht.

C. Versterking (beleefbaarheid) Middeleeuws Kampenlandschap

C1. Oude kampen gebruiken als eenheid in natuur- en begrazingsbeheer
Door de kampen, die soms nog omgeven zijn door wallen of sloten, als eenheid te beschouwen binnen het bos- en natuurbeheer, wordt de kampen ook landschappelijk meer een te beleven eenheid. Daarmee vallen nieuwe beheersgrenzen samen met oude, en wordt de historische hoofdstructuur door het beheer versterkt en in de loop van de tijd beter zichtbaar.
Deze maatregelen kan versterkt / gecombineerd worden door het vergroten van de zichtbaarheid van wallen, sloten en/of historische voorpootstroken (maatregel C3). Binnen bosvakken is het zichtbaar maken en/of herstellen van wallen en/of voorpootstroken minder relevant (omdat de maatregelen niet zichtbaar zijn en zonder beheer toch weer vervagen); hier kan volstaan worden met het benutten van kampgrenzen als beheereenheid.

Locaties
- Dit principe kan voor alle boskampen worden toegepast. De terreinbeheerders kunnen het opnemen in hun beheersplannen.

C2. Actief beschermen (aangetaste) historische wallen
De aanwezigheid van nog gave walsystemen, die nog de Middeleeuwse structuur markeren, is een bijzonder zeldzaam verschijnsel in Noord-Brabant en heel Nederland. Sommige wallen zijn onderhevig aan erosie en worden aangetast, onder meer door begrazing. Ook machinale werkzaamheden kunnen wallen aantasten. Deze maatregel kan gecombineerd worden met C3.

Locaties
- Erosie van wallen is problematisch in de grote begrazingseenheid van Leemskuilen, ’t Koud en het gebied oostelijk van de Kampen, waarin twee wallen zijn opgenomen. Deze wallen kunnen zowel beter beschermd als beter zichtbaar gemaakt worden door de grote begrazingseenheid in drie stukken op te delen volgens de oude grenzen van de kampen. Daarbij kunnen de wallen buiten de begrazing komen te liggen en kan ook het bos buiten de begrazing worden gehouden. Hiermee worden de wallen goed beschermd en blijven oude boslocaties vrij van begrazing, wat van belang is voor het voortbestaan van de aan oud bos gebonden soorten van de voorjaarsflora. Ook met uitrastering (of eventueel het herstel van de veekerende functie van de wal) kan voorkomen worden dat wallen worden vertrapt.

C3. Zichtbaar maken / versterking oude kampgrenzen
Verschillende historische kampen worden nog omgeven door (resten van) historische wallen, door wallen die omgevormd zijn tot rabat of weg, door sloten en/of door voorpootstroken. De nog zichtbare wallen en voorpootstroken en hun ensemble met de achterliggende kampen zijn een bijzonder en zeldzaam landschappelijk verschijnsel. De historische kampstructuur kan worden versterkt en beleefbaar worden gemaakt door die elementen landschappelijk te versterken.
De keus om een element zichtbaar te maken, heeft vooral te maken met het landschappelijk beleefbaar maken van het oude kampenlandschap. Wallen (en ook voorpootstroken) binnen het bosgebied hoeven daarom niet (visueel) versterkt te worden. Aan de buitenrand van het gebied en/of langs de Schutstraat kan visuele versterking juist wel aan de orde zijn.
- *Wallen* in het bos kunnen zichtbaar worden gemaakt door de landschappelijke overgangen (gemeint – boskamp) te accentueren en/of door (de omgeving van) wallen deels vrij te zetten. In open gebieden kan een wal visueel worden versterkt door hakhoutbeheer op de wallen voort te zetten en/of te versterken. Ook de bijbehorende sloot of greppel kan daarbij beter zichtbaar gemaakt worden.
- *Voorpootstroken* kunnen landschappelijk versterkt worden door:
  - Ruimte vóór de voorpootstroken vrij te maken, zodat een gebied ontstaat dat lijkt op de historische gemeint.
  - Streven naar (hoog) opgaand hout in de voorpootstroken, zoals dat historisch ook het geval was; zo ontstaat een historisch contrast met boskampen die vooral als hakhout in gebruik waren;
  - Zichtbaar maken door de voorpootstroken te dunnen en de opslag weg te halen. Zo wordt de oorspronkelijke opbouw nagebootst en het contrast met het achterliggende bos vergroot;
  - Aanplant in de (verdwenen) voorpootstrook van afwijkende opgaande autochtone bomenrijen (zoals eiken) aan de buitenzijde van de (verdwenen) wal. Door de keuze van afwijkend plantmateriaal wordt het contrast met het achterliggende bosvak vergroot.

Overkamp en Gasthuiskamp
De historische kampgrenzen van de Gasthuiskamp en Overkamp kunnen visueel versterkt worden door in de open gebieden hakhoutbeheer op de wallen voort te zetten en/of te versterken. De meest westelijke walstructuur van de Gasthuiskamp wordt nu gevormd / begrensd door een pad, dat bewust overgroeid is geraakt met bramen, omdat er een dassenburcht in die buurt aanwezig is. Een deel van de kampgrens kan hier visueel versterkt worden door het pad open te maken en beplanting aan te brengen (in een afwijkende boomsoort).

Rond de Overkamp loopt volgens de kaart vermoedelijk een dubbele voorpootstrook. Door historisch onderzoek naar verkoopaktes kan vastgesteld worden of dit inderdaad zo was. De dubbele voorpootstrook kan geaccentueerd worden door de voorpootstrook te visualiseren met een dubbele rij eiken / autochtoon plantmateriaal. Een groot deel van het inliggende bos bestaat uit naaldhout. Zo ontstaat een visueel contrast.

Herstel en reconstructie van wallen
Reconstructie of herstel van wallen vindt alleen plaats in het kader van de integrale inrichting van de Schutstraat (zie maatregel D). De Jongh (2015) heeft voorstellen gedaan voor het herstel van historische wallen in de Geelders en op landgoed Velder. In maart 2015 zijn de eerste wallen in de Geelders hersteld.
We adviseren om terughoudend te zijn met het herstel van bestaande (aangetaste) wallen. Op veel wallen – ook aangetaste wallen - groeit specifieke vegetatie. Het opbrengen van aarde kan deze waarden aantasten. Mogelijk kunnen ook archeologische waarden aangetast worden.
Meer mogelijkheden zijn er voor de reconstructie van (geheel) verdwenen wallen; andere waarden zijn dan vermoedelijk niet aanwezig. Desondanks moet nagegaan worden of er ecologische of archeologische waarden in het geding (kunnen) zijn. Bij het herstel en de reconstructie van wallen kan overwogen worden de wallen hun oorspronkelijke veekerende functie te geven.

Vlechtheggen
Het gebruik van vlechtheggen wordt al genoemd in de archieven van de Kartuizers. Vlechtheggen hadden een veekerende functie. Vlechtheggen kunnen opnieuw worden aangeplant, al of niet in combinatie met het herstel / zichtbaar maken van historische wallen. In 2011 is een eerste vlechtheg in de Geelders geplant. Vlechtheggen kunnen bij voorkeur functioneel worden ingezet, bijvoorbeeld om wallen te beschermen.

C4. Herstel bos in vroegere boskampen
Verschillende historische boskampen zijn na 1832 ontgonnen tot landbouwgrond. Ter versterking van het middeleeuwse landschap zou dit verdwenen bos (deels) weer teruggebracht kunnen worden, bij voorkeur met streekeigen plantgoed. Bosaanleg levert compensatiemogelijkheden op voor het eventueel verwijderen van bos elders in het gebied (zie maatregel D).

<u>Locaties</u>
- *Boskamp Hooge Beek*. De gronden zijn eigendom van Staatsbosbeheer. Deels bestaat deze kamp uit bos, deels uit grasland. Een deel van de graslanden kan worden omgezet in bos. Het helemaal inplanten van bos is landschappelijk en ecologisch niet wenselijk. Wel kan de kampstructuur visueel versterkt worden door de wal en/of voorpootstrook aan de buitenrand te accentueren.

Niet meegenomen op de Strategiekaar zijn de volgende locaties:
- *Gasthuiskamp*. In de Gasthuiskamp is in het verleden ook bos omgevormd naar landbouwgrond, maar daar is op de gemeint later ook bos aangelegd. Het terugbrengen van bos in de Gasthuiskamp zal daardoor de totale structuur van het historische landschap minder herstellen;
- *De Savendonkse kamp* (Schutstraat – Savendonksestraat) was de eerste boskamp die in de middeleeuwen werd ontgonnen. In 1939 werd het echter tot landbouwgrond ontgonnen. Het was daarmee de laatste ontginning van bos tot landbouwgrond. Op dit moment zijn de gronden in agrarisch gebruik. Vanuit historisch oogpunt zou overwogen kunnen worden op deze kamp bos terug te brengen. Vanuit landschappelijk oogpunt vormt het open gebied echter een eenheid met de omringende graslanden, en ligt het meer voor de hand om het gebied open te houden. De historische kampstructuur kan versterkt worden door de wal te accentueren.

D. Integrale ontwikkeling Schutstraat – de Eekhoorn

Om de logica en de samenhang van het middeleeuwse boskampensysteem landschappelijk en recreatief beleefbaar te maken, kan aangesloten worden op twee historische veedriften waarlangs het vee vanaf de boerderijen op de gemeint kon komen: de Gilders en de Schutstraat. In beide gevallen zou ook aansluitend daarop een deel van de historische gemeint hersteld kunnen worden, met begraasde heide en graslanden. In beide gevallen zou dat betekenen dat een deel van het bestaande bos gekapt moet worden. Verder biedt een dergelijke reconstructie ook aanknopingspunten voor het herstel en/of visueel versterken van boskampen, wallen en voorpootstroken. Door zo'n aanpak wordt het mogelijk om te vertellen over de samenhang ven het landschap, over het ontstaan ervan en over het waarom van het herstel.
Van de twee veedriften in de Geelders is vooral de Schutstraat interessant om te herstellen. Hier zijn alle elementen van het middeleeuwse landschap in meer of mindere mate nog aanwezig, en kan de onderlinge samenhang weer zichtbaar gemaakt worden. Staatsbosbeheer en Brabants Landschap, de terreinbeheerders van Schutstraat-complex, zijn wel bereid om het historische kampenlandschap te herstellen. Bovendien sluit deze locatie goed aan op bestaande initiatieven van SPPiLL om (het erfgoed van) de Geelders recreatief en maatschappelijk beter te ontsluiten.
Het veedrift-complex rond de Gilders ligt grotendeels op het terrein van Stg. Marggraff; gezien de afspraken in he beheersconvenant zijn ingrijpende maatregelen hier niet mogelijk. De Gilders valt daarom af.

D1. Herstel gemeint Hoge Beekheide / Eekhoorn (deelgebied A)

De Hoge Beekheide / Eekhoorn ligt aan de noordkant van de Schutstraat. Op de kaart is het zoekgebied aangegeven voor de omvorming tot gemeint. Dit gebied was tot 1800 in gebruik als gemeint. Dit gebied, dat tot de Bodem van Elde hoorde, bestond oorspronkelijk uit (natte) heide, vaak met grazige delen (de zogenaamde groene gemeint) en verspreid staand doornig struweel. Het gebied werd door de rechthebbenden gebruikt voor onder meer begrazing. In de negentiende eeuw – toen het in bezit kwam van de gemeenten en werd uitgegeven aan particulieren - is dit gebied bijna geheel ontgonnen tot bos en landbouwgrond. Historische heidevelden komen niet meer voor. Door landbouwgrond of bos om te vormen kan een gebied met vochtige heide / schraalgrasland ontstaan, dat kan worden begraasd. Het gebied bestaat tegenwoordig uit enkele bospercelen en extensieve landbouwgronden / grasland. De landbouwgronden zijn ingedeeld in kleinschalige percelen, en zijn van elkaar gescheiden door bomenrijen en greppels. In dit gebied hoeven bomenrijen en greppels niet te worden verwijderd. Ze kunnen vervagen onder invloed van begrazing, wat nog enkele tientallen jaren een fraai landschapsbeeld kan opleveren. Het gebied wordt omgeven door oude boskampen, met voorpootstroken. Het oorspronkelijke landschappelijke contrast tussen bos en heide kan weer terug worden gebracht. Aandachtspunten bij de vormgeving van deze maatregel zijn:

- Bij de vormgeving van deze maatregel is het belangrijk om ervoor te zorgen dat er een visuele scheiding blijft bestaan tussen de gemeint en de drukke Schijndelsedijk (door opgaand geboomte te laten staan). Een van de bijzonder eigenschappen van de Schutstraat is juist dat je je er volkomen verlaten voelt.
- De boskap kan gecompenseerd worden door de aanplant van nieuw bos in oude boskampen (zie maatregel C4).
- Bijzondere bomen of struiken die nu in het (bestaande) bos staan, kunnen worden gespaard of beschermd.
- Bij deze maatregelen moet mogelijk een deel van de bouwvoor worden verwijderd. Dit materiaal zou eventueel deels kunnen worden gebruikt voor de reconstructie van verdwenen historische wallen. Het (rijke) materiaal is alleen geschikt voor de kern van de wallen; de toplaag van de wal moet bestaan uit armere grond uit de aan te leggen sloten aan weerszijden van de wal.

D2. Herstel Schutstraatcomplex (wal en voorpootstroken; deelgebied B)

De Schutstraat is tegenwoordig een (openbare) weg door het bosgebied. Het heeft het karakter van een breed bospad. Oorspronkelijk was het een veedrift, dat behoorde tot de gemeenschappelijke gronden van de Bodem van Elde. Langs deze veedrift kon het vee van de gemeint naar de boerderijen.
Door het bos langs het bospad te verwijderen volgens de oude gemeintsgrenzen ontstaat een corridor van vochtige heide / schraal grasland van zo'n 50 tot 100 meter breed, met centraal daarin de Schutstraat. Er ontstaan goed zichtbare contrasten tussen dit gebied en de omliggende voorpootstroken, wallen en (bos)kampen.
De corridor kan functioneel worden als veedrift door de begrazingseenheid in de Buitenkamp te verbinden met de te ontwikkelen heide bij Hooge Beekheide. De Schutstraat kan ook dienst gaan doen als ecologische verbinding voor de aan open terrein gebonden soorten van het Speet, Kiskeswei, Hooge Beekheide en Buitenkamp (zoals de Levendbarende Hagedis).

Het open maken van de Schutstraat wordt gecombineerd met het herstel en/of zichtbaar en beleefbaar maken van de oude wallen, de voorpootstroken en de boskampen, en de bouw van een Schutskooi[2]. Inmiddels zijn daarin al deelprojecten

[2] Bij de bouw van deze Schutskooi gaat het niet om een reconstructie van een historische Schutskooi, maar om een object met met name een recreatief-educatieve functie. Er zijn geen historische aanwijzingen dat er in dit deel van de Geelders een Schutskooi is geweest.

voorzien, zoals het herstel van historische grenswallen en de bouw van een Schutskooi, beide geïnitieerd door SPPiLL. Het project sluit ook aan op de recreatieve ontwikkeling van het gebied, met een historische route die vanuit Café het Groene Woud langs het Speet, de Schutstraat en de Schutskooi loopt. Tot slot kan in de Schutstraat het 'grenserfgoed' van de Geelders (recreatief) worden verbeeld.

Mogelijkheden versterking cultuurlandschap
- G3 versterking oude kampgrenzen
- C4 zoekgebied bosaanleg
- D1 herstel drift of gemeint / begrazing
- D2 herstel drift of gemeint / wallen voorpootstrook
- E grasland / kleinschalige percelering
- F1 (heintroductie) hakhoutbeheer
- F2 dreven
- F3 heide schraalgrasland / begrazing

D0. Opstellen uitwerkingsplan

In het kader van de Erfgoedstrategie zijn alleen de hoofdlijnen van bovenstaande voorstellen aangegeven. Concrete uitvoering vraagt om nadere inhoudelijke afwegingen, ruimtelijke keuzes en prioriteiten, afstemming tussen partijen, planning, bestek en kostenbegroting. Staatsbosbeheer heeft tijd gereserveerd voor begeleiding bij de (landschappelijke) uitwerking van de plannen. Bij de uitwerking zijn onder meer de volgende aspecten van belang:

<u>Ruimtelijke ontwerpkeuzes</u>

- Vaststellen begrenzing gemeint Hoge Beekheide / de Eekhoorn. Deelgebied C is een recent aangelegde kamp (uit de negentiende eeuw). Deze kamp behoorde niet tot het middeleeuwse kampenlandschap, en zou daarom omgezet kunnen worden in gemeint / begrazingsgebied; het bos is relatief jong. Bij omzetting kan de oude wal en voorpootstrook van de achtergelegen kamp goed zichtbaar gemaakt worden. Maar een keuze voor behoud van de negentiende-eeuwse kamp is ook te verdedigen. Een argument voor omzetting is dat de Schutstraat op die plek smal is, waardoor de kans op vertrapping door vee groot is. Omzetting in heide betekent dat er meer ruimte is.
- In de Schutstraat worden bomen en opslag verwijderd (ook de bomen langs het pad die de weg nu het karakter van een laan geven). Het profiel van de Schutstraat wordt losser gemaakt (is nu gekaderd tussen twee sloten of greppels). Onderzocht moet worden of het verhoogde profiel ten opzichte van de omgeving historisch is.
- Bij het verwijderen van bomen moeten de bijzondere inheemse bomen gespaard blijven (zie stippen op het kaartje). Deze blijven als solitair staan, of krijgen hakhoutregiem. Dat geldt ook voor waardevolle inheemse planten / bomen / struiken. Ook is het belangrijk alert te zijn op (het leefgebied van) de kleine ijsvogelvlinder. Deze is gebaat bij braam en kamperfoelie en zit precies in het open te maken gebied. Gedachte is wel dat er meer randen komen bij het open maken van het gebied, wat juist meer kansen voor deze vlinder oplevert.
- Op enkele plekken ligt (kops) rabattenreliëf van ná de verdeling van de gemeint. Deze rabatten komen bij het herstel van de veedrift binnen de veedrift te liggen Nog bepaald moet worden wat hiermee gebeurt (verwijderen, laten liggen).
- Afstemming en keuzes over deelgebied D. Deelgebied D is eigendom van Stg. Marggraff. Vanwege het beheersconvenant zijn hier in principe geen (ingrijpende) inrichtings- en beheersmaatregelen mogelijk, maar overwogen kan worden om de mogelijkheden hiervoor toch te onderzoeken. Een deel van het gebied behoorde tot de gemeint en zou, net als de Schutstraat, open gemaakt kunnen worden. Zo kan een landschappelijk contrast ontstaan tussen

de open gemeint en het begroeide deel van Het Speet. Op deze plek is recentelijk een historische wal hersteld. Die ingreep staat echter op gespannen voet met het behoud van de Lussendreef, een laanvormige dreef uit de @@ eeuw, die deels over de gemeintgronden voert.

- Locatie Schutskooi (deelgebied E) zo kiezen dat het geen belemmering vormt voor de doorgang van vee vanuit de Buitenkamp naar de Eekhoorn. Een te krappe doorgang betekent dat het vee de doorgang in natte perioden kapot loopt. De Schutskooi is geen historische reconstructie. Er zijn geen historische aanwijzingen dat er in dit deel van de Geelders een Schutskooi is geweest. Als de Schutskooi een belangrijke publieksaantrekkende functie krijgt, is het wellicht beter een andere locatie voor de Schutskooi te kiezen. Nu is de Schutskooi geprojecteerd in een leeg en open gebied.
- Uitwerking versterking en herstel wallen en voorpootstroken. Op de kaart zijn locaties aangegeven voor het (visueel) versterken van wal en voorpootstrook. De exacte locaties en de manier waarop dat gebeurt, moeten nog nader uitgewerkt worden, ook in relatie tot de aanwezige ecologische waarden. In maatregel C zijn verschillende manieren beschreven waarop dat kan. Daarnaast zijn er met name voor het herstel van (verdwenen) wallen technische vragen, bijvoorbeeld over de herkomst van de benodigde aarde en manier waarop dat opgebracht kan worden (machines, rijplaten?)
- In de ‘trechter’ van de Schutstraat komt veel erfgoed bij elkaar, komen verschillende eigenaren bij elkaar en komen de (historische) gemeentegrenzen bij elkaar in een soort ‘focuspunt’. Dit punt kan (toeristisch) goed benut worden, bijvoorbeeld door de plaatsing van een richtingaanwijzer.

Afstemming met partners

- *Gemeenten zijn eigenaar van de Schutstraat*. Overleg met gemeente(n) over het openbare karakter van de Schutstraat;
- *SNL.* Omvorming van natuurterreinen betekent aanpassing van de natuurdoelen. Vooraf is daarom afstemming met de provincie nodig;
- *Archeologisch onderzoek.* Bij grondwerken en bijvoorbeeld het verwijderen van de bouwvoor, kan archeologisch onderzoek nodig zijn. Dit moet vooraf geregeld zijn;
- *Stg. Marggraff.* Bij het herstel van de Schutstraat zijn op enkele locaties gronden van Stg. Marggraff betrokken (gearceerd). Om voldoende ruimte te creëren voor vee en wandelaars, en vanuit historisch oogpunt, is de inzet van die gronden gewenst. Dit vraagt om afstemming met Stg. Marggraff.

Gebruik

- *Begrazing en gebruik als veedrift.* De Schutstraat is – ook als toekomstige veedrift - op veel plekken erg smal. De combinatie begrazing – wandelaars is dan mogelijk lastig. In natte perioden loopt het vee de Schutstraat bovendien kapot. Deze verbinding kan af en toe worden opengesteld voor grazers, om de begrazingsdruk in de Schutstraat te reguleren. Een permanente openstelling van de Schutstraat voor grazers lijkt niet nodig. Onderzocht kan worden of begrazing met schapen mogelijk is, bijvoorbeeld van Schutstraat + De Eekhoorn. Tijdelijke begrazing vraagt om de plaatsing van hekken. Begrazing vraagt ook om uitrastering. Onderzocht moet worden of (een deel van de historische) wallen een veekerende functie kunnen krijgen.
- *Tegengaan motoren en mountainbikes.* Voorkomen moet worden dat de Schutstraat een nieuwe (motor)crossroute wordt. Dat betekent dat er slagbomen / hekken aan de weg moeten worden gezet.

Inrichting, beheer en samenwerking met vrijwilligersgroepen

- *Samenwerking.* Staatsbosbeheer en Brabants Landschap kunnen binnen de bestaande beheersplannen en met bestaande subsidies al het nodige doen om wallen en voorpootstroken zichtbaar te maken. Vrijwilligersgroepen kunnen meerwerken aan de uitvoering en het beheer.
- *Grenzen aan inzet vrijwilligersgroepen bij inrichting en beheer*. Natuurwerkgroepen kunnen het beheer van het Speet (het Heike) en de Kiskeswei op dit moment maar net bijhouden. Voorkomen moet worden dat de inrichting en het beheer van de Schutstraat te veel vraagt van de vrijwilligersgroepen. Bij de inrichting van het gebied vraagt dat om een stapsgewijze aanpak en om de inzet van professionele uitvoerders (en budget daarvoor). Het beheer moet goed geregeld worden; ook dat kan om extra budget vragen.
- *Betrekken vrijwilligersgroepen en streekkenners bij opstellen uitwerkingsplan*. Voorkom blunders door goed overleg met mensen die het gebied kennen. Dan voorkom je dat een dassenburcht over het hoofd is gezien e.d.

E. Behoud en herstel percelering kleinschalig agrarisch landschap

De zuidelijke rand van de Geelders bestaat nu al uit een relatief open semi-agrarisch gebied met graslanden, bomenrijen en singels. Dit gebied behoudt het open karakter. Waar mogelijk wordt de kleinschalige agrarische percelering uit de periode 1850-1930 versterkt. Het gebied vormt in landschappelijke opzicht de overgang tussen de Hoogstraat – Savendonksestraat – Slophoosweg en de boskern in het noorden. Enkele percelen in deze zone zijn in bezit van particulieren en/of agrariërs. Ook op enkele andere plekken in de Geelders is dit kleinschalige landbouwlandschap nog aanwezig.
Op historische perceelsgrenzen kunnen hagen, vlechtheggen, singels en/of bomenrijen worden aangeplant. Historische kaarten van rond 1900-1940 geven hiervoor richting. Als de gebieden begraasd worden, is uitrastering nodig. In een later stadium kan gekozen worden voor blijvende uitrastering (met blijvende lijnvormige landschapselementen) of voor het verwijderen van de rasters, waardoor de landschapselementen langzamerhand vervagen. De maatregel is zowel landschappelijk als ecologisch waardevol. Juist in deze zone kan de historische kampstructuur beleefbaar worden gemaakt, door wallen en voorpootstroken landschappelijk te versterken (zie maatregelen C3). Omdat de Savendonksestraat veel gebruikt wordt door toeristische fietsers, dragen deze maatregelen ook bij aan de recreatieve aantrekkelijkheid van het gebied.

Locaties

- De SBB-gronden aan de westkant van het gebied (Leemskuilen). Dit gebied wordt nu begraasd, zonder rekening te houden met de oude kampstructuur. Basisvariant is om de kampstructuur en wallen te benutten als begrazingseenheden (zie maatregel C1). Daarnaast kan de historische kleinschalige percelering versterkt worden door beplanting met hagen, vlechtheggen of singels. Hiertoe zijn al enkele initiatieven genomen. Door uitrastering kan begrazing gehandhaafd blijven. Op termijn kan gekozen worden voor het verwijderen van de rasters, waardoor de landschapselementen langzamerhand vervagen.
- Ten wesetn van de Savendonkse Kamp staan nu fraaie knotwilgen, die onderhouden worden door de Werkgroep Natuur- en Landschapsbeheer Boxtel. Voorgesteld wordt om bij de percelering van deze kamp voor een landschappelijke overgang te zorgen tussen de bedoelde kleinschalige percelering in het westen, en de wat grootschaliger en opener structuren aan de oostkant (die nu in agrarisch gebruik is).
- Savendonske Kamp is nu in agrarisch gebruik. Eventueel kan overwogen worden om in overleg met de agrariër de oude drevenstructuur (loodrecht op de Savendonskeweg) visueel te herstellen, bijvoorbeeld met knotwilgen. In de periode na 1939 stonden langs de dreven aanvankelijk populieren.
- De blokvormige percelen ten noordoosten van Café het Groene Woud, op het terrein van St. Marggraff. Deze percelen worden nu begraasd; de oude singels en hagen vervagen daardoor. Dit beheer kan worden voortgezet. Alternatief is begrazing in combinatie met het uitrasteren en herstellen van de singels.
- Kiskeswei, vernoemd naar Kiske van den Merendonk, die het in de eerste helft van de twintigste eeuw heeft ontgonnen. Het landschap is kleinschalig en beplant met mooie knotwilgrijen, die door de Werkgroep Natuur- en Landschapsbeheer Boxtel worden onderhouden, evenals de poel. In de Erfgoedstrategie wordt dit beheer voortgezet.

Niet meegenomen bij dit onderdeel is het gebied rond de Eekhoorn. Dit gebied wordt nu gekenmerkt als kleinschalig agrarisch landschap. In de Erfgoedstrategie hebben we er echter voor gekozen om dit gebied op te nemen bij de ontwikkeling van de centrale as / De Schutstraat. In dit gebied is gekozen voor het herstel van de oorspronkelijke gemeint, met heide, grasland en verspreid struweel (zie maatregel D1).

F. Bijzondere historische elementen en beheersvormen

F1. Herintroductie historisch hakhoutbeheer
Vrijwel al het bos in de Geelders heeft een verleden als hakhout, dat vanaf de Middeleeuwen tot de eerste helft van de twintigste eeuw werd toegepast. Het historische hakhoutbeheer is zichtbaar te maken door een aantal percelen als zodanig weer te beheren. Hakhoutbeheer levert een ander en afwisselend boslandschap op. Het wordt dan mogelijk om aan de gehakte bospercelen de rotatiecyclus af te lezen (met percelen die net zijn gehakt, 1 jaar geleden, 2 jaar, etc). De traditionele cyclus was 6 tot 7 jaar, maar deze kan langer gemaakt worden, als dat om beheersredenen beter uitkomt (minder werk, beter bruikbaar hout). Hakhoutbeheer en het open maken van het bos is ook vanuit ecologisch perspectief waardevol. Markante hakhoutbomen en/of evt. hakhoutcirkels moeten juist gespaard worden.
De herintroductie van hakhoutbeheer kan gekoppeld worden aan het herstel en zichtbaar maken van de rabattenstructuur, met name om de functie en werking van rabatten beleefbaar te maken.
Om te voorkomen dat de herstelde rabatten een negatieve invloed hebben op de verdroging van het gebied, moet hierover voorafgaand met het waterschap worden overlegd en moeten eventueel compenserende maatregelen getroffen worden.

Locaties
- *Op een deel van de Overkamp* (van Brabants Landschap) wordt op dit moment hakhoutbeheer door bewoners toegepast. Dit beheer kan gehandhaafd blijven en eventueel uitgebreid worden. Hierbij wordt naaldhout dan omgezet in loofhout. Deze maatregel kan zonder extra kosten stapsgewijs in het reguliere beheer worden opgenomen; het moet wel vastgelegd worden in het beheersplan.
- *Ten zuiden van Het Speet*. De locatie is gekozen op basis van eigen terreinkennis. Het lijkt een perceel waar hakhoutbeheer lang is doorgevoerd. Begrenzing heeft plaatsgevonden op basis van luchtfoto's. Het hakhoutbeheer kan hier uitgevoerd / gecoördineerd worden door SPPiLL, in nauwe samenwerking met Staatsbosbeheer. De locatie sluit aan bij de recreatieve plannen van SPPiLL; het perceel is goed zichtbaar en goed bereikbaar. In de buurt van het perceel zijn fraaie resten van hakhoutbeheer (eikenstoven) te zien (zie kaartje).
- In de toekomst kunnen ook andere percelen voor hakhoutbeheer in aanmerking komen.

F2. Behoud en herstel drevenstructuur door actief beheer
De dreven vormen een laatnegentiende-eeuwse structuur binnen enkele oude boskampen (Overkamp, Kamp Gelders, Savendonkse Kamp). De dreven vormen binnen deze boskampen een strak rechthoekig patroon, met tussen de dreven rechte rabatten. De dreven zelf bestaan uit stroken grasland die ooit de functie hadden om het hout af te voeren. De dreven hebben een floristische waarde en zijn daarbij afhankelijk van maaibeheer. Doordat dit maaibeheer op dit moment uitblijft, ontstaat bosopslag in de dreven en verdwijnt de floristische waarde.
Cultuurhistorisch beheer van de dreven bestaat uit het verwijderen van opslag en regelmatig maaibeheer.

Savendonkse Kamp
De Savendonkse Kamp is in 1939 omgevormd tot landbouwgebied. Tot die tijd was het in gebruik als bosgebied. Ook hier waren negentiende-eeuwse dreven aangelegd (die loodrecht op de Savendonksestraat stonden). Bij de ontginning van 1939 is deze structuur gehandhaafd. Aanvankelijk werden er populieren langs de dreven geplant. Later zijn deze verwijderd. In overleg met de agrariër zou deze structuur landschappelijk versterkt kunnen door de aanplant van bijvoorbeeld knotwilgen (zie maatregel E).

F3. Begrazing heide en (schraal)grasland
De heide en graslanden op de gemeint werden begraasd. In de gemeint stonden waarschijnlijk ook struiken en bomen. Er zijn geen historische bronnen bekend over de exploitatie van de gemeint van de Geelders, en we weten daarom niet of men verbossing actief bestreed om open graasgebied te houden. In nog functionerende gemeinten in Duitsland en Engeland gebeurt dat nog wel.
Een historische vorm van beheer voor de Geelders is integrale begrazing op de gemeint in zo groot mogelijke eenheden. Dat levert een gevarieerde landschapsbeeld op met afwisseling van grazige delen, heide, struiken en

bomengroepen. Dat landschapstype is vanwege de geleidelijke bosranden belangrijk voor vogels en vlinders. Deze vorm van begrazing raden wij aan.
Een belangrijk aspect van begrazing is de veedichtheid. Door de natte omstandigheden kan een te grote veedichtheid leiden tot vertrapping van de zode en het onbegaanbaar maken van bospaden en dreven.
Een tweede aspect is dat begrazingseenheden zo gekozen moeten worden dat historische wallen niet vertrapt worden.

Bosbegrazing

Het bos in de Geelders heeft naast houtproductie lange tijd ook een agrarische nevenfunctie gehad (zoals plaggen en bijenhouderij). Mogelijk is er in een of meer kampen historisch (bos)begrazing geweest, maar hierover is geen informatie beschikbaar. In de jaren ’90 heeft Staatsbosbeheer in de Geelders op zestig hectare tien jaar lang geëxperimenteerd met moderne bosbegrazing door 3 Galloway runderen. Dat experiment was niet succesvol. Het bos leverde nauwelijks iets te eten op, en de dieren graasden vooral op de dreven en paden. De plekken die open werden gemaakt, werden door de grazers niet open gehouden. Tussen 2001 en 2005 is de begrazing (tijdelijk) stopgezet, om met machines het terrein in te kunnen voor natuurbouw (er zijn rabatten verwijderd op het Speet, twee wallen zijn grotendeels verwijderd en er zijn natuurvriendelijke oevers gemaakt). Na die periode heeft de nieuwe beheerder besloten het begrazingsbeheer niet voort te zetten. De roosters in de paden zijn achtergebleven als stille getuigen. De moderne bosbegrazing in de Geelders omvatte zowel diverse kampen als delen van de gemeint; op termijn zou dit beheer hebben geleid tot het verdwijnen van de kampenstructuur en de aantasting van het historische landschap. Een dergelijke vorm van bosbegrazing raden wij af.

G. Waterbeheer en verdroging

De Geelders is een zogenaamde Natte Natuurparel. Mede door landbouwkundige ontwatering aan de randen van het gebied is het natuurgebied verdroogd. In 2015 start het waterschap een project om de GGOR-landbouw in het omringende landbouwgebied te realiseren. Anti-verdrogingsmaatregelen voor de Geelders zelf zijn voorzien vanaf 2020. Vernatting van het gebied is niet alleen ecologisch interessant; natte(re) omstandigheden zijn ook een belangrijke historische karakteristiek.

Algemene situatie

Het gebied helt van het zuidoosten naar het noordwesten. Binnen deze algemene helling wordt het reliëf gevormd door lage brede zandkoppen in een vlak en lager gelegen gebied. In de vlakke laagtes zit leem ondiep in de ondergrond. Op enkele

plekken zijn de lussen van oude stroompjes te herkennen.
Door de ondiepe leemlagen is het bovenste waterpakket dun. In de winter loopt het snel vol en staat het grondwater hoog. Vrij vroeg in het voorjaar is dit dunne pakket verdampt en weggestroomd en vindt er vanuit het grondwater nauwelijks aanvulling plaats. Vroeger stroomde meer water ondiep toe over de leemlagen vanuit het zuidoosten, en bleef het gebied langer nat. Het landbouwgebied aan de zuidkant van de Geelders is tegenwoordig dieper ontwaterd.

Hoofdwaterlopen

Alle huidige waterlopen in het gebied zijn gegraven en wateren af naar het noorden (zie AHN-kaart). De sloot aan de noordwest kant is ten zuiden van de Schijndelsedijk in het bosgebied voorzien van stuwen om het peil in het natuurgebied hoog te houden. De westelijke afvoersloot is in de Landinrichting ‘doorgeknipt’ op de grens van het bos en de Savendonkse kamp. Het afgeknipte deel watert nu af naar het zuidwesten.
De oostelijke afvoersloot volgt min of meer de loop van de Oude Beek. De loop van de Oude Beek dateert van vóór de Middeleeuwse kampontginningen (veertiende eeuw). Toen de betreffende kampen werden ontgonnen, werd er buiten de kamp een sloot aangelegd. De laagtes van de beekloop zijn in het veld te herkennen als laaggelegen natte plekken. Om de zuidelijk gelegen landbouwgronden te kunnen ontwateren, ligt de huidige waterloop diep onder het maaiveld.

Rabatten

De boscomplexen van de Geelders bestaan nagenoeg geheel uit nog gave rabattensystemen. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt zijn deze rabattensystemen waardevol. Over het algemeen lijken rabattensystemen niet ontworpen om veel water versneld af te voeren, maar om op de ruggen betere groeicondities voor de bomen te creëren.

Aanbevelingen voor de aanpak van verdroging

- Beheersmaatregelen in de drie grote waterlopen rond de Geelders lijken het meest effectief om de verdroging aan te pakken. Er lijkt op diverse plaatsen ruimte voor peilverhoging in landbouwsloten, zonder schade voor de landbouw. Dit kan in overleg met de agrariërs worden onderzocht.
- Deze externe maatregelen kunnen (vanaf 2020) worden aangevuld met interne maatregelen. Bij de aanpak van verdroging wordt soms geopperd om rabatten te dempen. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is zo’n aanpak niet wenselijk Als rabatten ter plekke geen ontwaterende functie hebben, is zo’n maatregel hydrologisch gezien vermoedelijk niet nodig. Mogelijk kunnen rabatten zelfs

worden benut om meer water in het gebied vast te houden. Ook kan overwogen worden de eventuele afwaterende functie van rabattensystemen op te heffen door sloten (waar mogelijk) met stuwtjes af te dammen.

- Vernatting van het bosgebied (in winter en voorjaar) kan leiden tot pitrusgroei en slecht toegankelijke paden. Brabants Landschap heeft in de Scheeken negatieve ervaringen met waterstandsverhoging in winter en voorjaar. Wel wenselijk is het langer vasthouden van water in het voorjaar en de vroege zomer.
- In de Erfgoedstrategie wordt voor bepaalde locaties voorgesteld om rabatten te herstellen (slib en bladeren verwijderen), in combinatie met hakhoutbeheer. Het is belangrijk om voorafgaand aan deze maatregelen na te gaan of dergelijke maatregelen leiden tot verdroging. Afstemming met het waterschap is nodig.
- Het zichtbaar maken van het watersysteem (zie maatregel F3) kan bijdragen aan meer begrip voor het waterbeheer in het gebied.

Oude beekloop

In het oosten van het gebied is op de AHN-beelden nog de oude beekloop te zien, van de beek die voor de start van de ontginning – rond 1300 – door het gebied liep. Bij de aanleg van de kamp is de waterloop al buiten de kamp gelegd, als een soort sloot. De loop van de Oude Beek is in het veld nog herkenbaar als een natte laagte. Bij de uitwerking van de plannen voor het waterbeheer van het gebied kan die oude loop mogelijk interessant zijn. Dat heeft overigens alleen perspectief als het landbouwwater, dat nu nog via de ontwateringssloot naar het noorden wordt afgevoerd, wordt afgekoppeld (en bijv direct naar het zuiden wordt geleid). De waterkwaliteit van het slootwater is onvoldoende voor de natuurkwaliteit van De Geelders.

H. Recreatieve ontwikkeling

De Geelders is recreatief al redelijk goed ontsloten. Er zijn twee parkeerplaatsen van waaruit wandelaars het gebied in kunnen. Café het Groene Woud vormt een goed uitvalsbasis voor een wandeling. Staatsbosbeheer heeft twee routes in het gebied uitgezet, een rondwandeling en een laarzenpad. Daarnaast lopen er verschillende (lange afstands)wandelingen door het gebied, waaronder een (thema)route over het erfgoed van de Kartuizer monniken. De verharde wegen rond het gebied, zoals de Savendonskeweg en de Boxtelsestraat, zijn aantrekkelijk voor fietsers.

Afbeelding 4.1 Recreatieve infrastructuur De Geelders, circa 2000 (Staatsbosbeheer)

In recreatief opzicht is de Geelders een aantrekkelijk, maar ook weerbarstig gebied. Het gebied is aantrekkelijk omdat het is ingebed in een fraai en afwisselend landschap en er (ook in de directe omgeving) weinig bebouwing is. Het kent een bijzonder rijke historie, en een bijzonder gaaf en gelaagd historisch landschap. De natte bossen hebben op diverse plekken het karakter van een 'oerbos', wat het gebied uitdagender maakt dan 'gewone' wandelgebieden.
Tegelijkertijd is de Geelders ook weerbarstig. De natte bossen zijn vaak lastig toegankelijk, het gebied is relatief weinig bekend, en de zomerse muggen maken het gebied minder geliefd bij dagjesmensen. De rijke historie van het gebied is voor een gewone wandelaar op het eerste gezicht moeilijk beleefbaar.
Met de Erfgoedstrategie wordt het erfgoed van de Geelders beschermd en beleefbaar gemaakt. Die maatregelen kunnen ondersteund worden door ook recreatieve maatregelen te nemen. Deze paragraaf benoemt enkele maatregelen om de recreatieve aantrekkelijkheid en beleefbaarheid van het gebied te vergroten. De terreinbeheerders zijn in eerste instantie zelf verantwoordelijk voor de afstemming tussen Erfgoedstrategie en recreatieve voorzieningen.

H1. Aansluiting wandelroute tussen Overkamp en Gasthuiskamp

De Gasthuiskamp en de Overkamp (Brabants Landschap) zijn momenteel voor wandelaars alleen via een omweg met elkaar verbonden. Voor het verbeteren van de toegankelijkheid van dit deel van de Geelders kan een eenvoudige doorsteek gerealiseerd worden tussen beide kampen. Hiervoor is overleg nodig met eigenaar van het tussenliggende terrein. Dit vraagt mogelijk om extra investeringen.

H2. Zichtbaar en recreatief toegankelijk maken van oude spoorlijn en structuren

De Geelders wordt doorkruist door een niet meer gebruikte spoorlijn, die inmiddels zelf als een waardevol cultuurhistorisch element wordt gezien (het Duitse lijntje). Twee tijdslagen en totaal verschillende landschappelijke functies ontmoeten elkaar. Die 'ontmoeting' is voor wandelaars echter niet goed beleefbaar. Dit kan verbeterd worden door meer aandacht te besteden aan wandelroutes langs de spoorlijn, en door de aanleg van wandelovergangen over de verlaten spoorlijn. Ook kan aangesloten worden bij bestaande initiatieven om het Duitse lijntje recreatief te benutten en ontwikkelen.

H3. Gebied gesloten houden voor motorcrossers

Grotere bekendheid en de ontwikkeling van de Schutstraat als nieuwe cultuurhistorische as in het gebied, kan een aantrekkende werking hebben op motorcrossers en ander (gemotoriseerd) verkeer. Dit moet voorkomen worden, onder meer door de plaatsing van hekken.

H4. Verbinden en toegankelijk maken wandelroutes
In de Geelders zijn al veel wandelroutes. De wandelroutes worden verspreid (op internet) aangeboden en zijn ook in het gebied zelf moeilijk herkenbaar en/of op elkaar afgestemd. Zo zijn de wandelpaden aan de noordkant van de Schijndelsedijk voor veel wandelaars in het zuidelijke deel niet bekend. Door de bestaande routes beter toegankelijk te maken (en centraal aan te bieden) en door de routes ook fysiek beter op elkaar af te stemmen, kan de toegankelijkheid (en beleefbaarheid) van de Geelders eenvoudig verbeterd worden.

H5. Erfgoed in communicatie
Bij de keuze voor de erfgoedstrategie en de uitvoering van maatregelen in het veld, is (recreatieve) communicatie van groot belang. Op dit moment is de aangeboden gebiedsinformatie op sommige plekken achterhaald en/of niet goed op elkaar afgestemd. Veel informatie op internet (of op de SBB-informatieborden bij de parkeerplaats aan de Schijndelsedijk) presenteren het gebied nog als een natuurlijk bos met begrazing door grote runderen. De keuze voor erfgoed betekent ook dat het (historische) verhaal van de Geelders onder de aandacht gebracht moet worden, dat (beperkte) uitleg bij wallen, voorpootstroken, schutskooi, hakhoutbeheer, rabatten en dreven nodig is, zowel in het gebied zelf als op internet.

H6. Ontwikkeling recreatieve 'producten' / activiteiten
Rond het Speet ontwikkelt SPPiLL erfgoedprojecten om de verbondenheid tussen dorpen en natuurgebieden te versterken en de bijzondere cultuurhistorische kwaliteiten van het gebied breder onder de aandacht te brengen. Het gaat om de bouw van een schutskooi, het herstel van historische wallen (bij het Speet), historisch hakhoutbeheer door bewoners uit Liempde ('gemeene bossen') en de ontwikkeling van een cultuurhistorisch recreatief product (wandelroute van café Het Groene Woud).
Met name als de integrale ontwikkeling van de Schutstraat – de Eekhoorn gereed is, kan deze structuur benut worden voor de ontwikkeling van andere cultuurhistorische en recreatieve routes en/of activiteiten die het verleden tastbaar maken.

H7. Grens / Bodem van Elde als inspiratie voor samenwerking / grenserfgoed
De Geelders lag in de invloedssfeer van vier gemeenten / gemeenschappen: Kasteren / Liempde, Olland / St. Oedenrode, Boxtel, Schijndel, Gemonde / St. Michielsgestel. De gemeentegrenzen volgen veelal deze oude grenswallen. Dit grenserfgoed van de Geelders kan een aanknopingspunt zijn voor samenwerking tussen vrijwilligersgroepen, heemkundekringen en/of besturen uit deze verschillende gemeenten en voor bijvoorbeeld een toeristisch punt.

5 Uitvoerings-programma 2015 - 2018

5.1 Opnemen Erfgoedstrategie in de eigen beheerplannen

De Erfgoedstrategie bevat aanbevelingen en maatregelen voor de manier waarop de terreinbeheerders van De Geelders met landschappelijke en cultuurhistorische waarden om kunnen gaan bij het beheer, de inrichting en de ontwikkeling van hun gebied. De Erfgoedstrategie is niet vastgesteld door de terreinbeheerders en heeft geen planologische doorwerking.
Bij het opstellen van de Erfgoedstrategie is op hoofdlijnen afstemming gezocht met andere waarden en functies in het gebied, zoals natuur, water en recreatie. De terreinbeheerders zijn echter zelf verantwoordelijk voor gebiedsspecifieke afwegingen en de doorwerking van de Erfgoedstrategie in hun eigen gebiedsvisies en/of beheersplannen. Dit kan eventueel tot andere keuzes en prioriteiten leiden.

Veel maatregelen uit de Erfgoedstrategie kunnen door de terreinbeheerders in hun beheersplannen worden opgenomen, zonder dat dit tot (hoge) aanvullende beheers- of inrichtingskosten leidt. Bij veel maatregelen gaat het met name om het bewust omgaan met landschappelijke en cultuurhistorische waarden en structuren, en een iets andere vormgeving van reguliere beheersmaatregelen. Het gaat dan onder meer om maatregelen uit categorie A (behoud en bescherming), B (behoud door niets doen), C1 (oude kampen gebruiken als beheerseenheid), C2 en C3 (zichtbaar maken wallen en/of voorpootstroken) en F3 (voortzetting begrazing).

Het opnemen van de Erfgoedstrategie in de eigen beheerplannen kan eind 2015 gereed zijn. Stapsgewijze uitvoering in het reguliere beheer vindt plaats vanaf 2016.

5.2 Opstellen Uitwerkingsplan Schutstraat – de Eekhoorn

De integrale ontwikkeling van de Schutstraat – de Eekhoorn vraagt om nadere ruimtelijke keuzes, afstemming tussen partijen, planning, bestek en kostenbegroting. Staatsbosbeheer (Jan Jansse) heeft tijd gereserveerd voor begeleiding bij de (landschappelijke) uitwerking van de plannen. Afstemming met Brabants Landschap, vrijwilligersgroepen en streekkenners is daarbij van groot belang.
Gereed medio 2016. Stapsgewijze uitvoering vindt plaats vanaf medio 2016.

5.3 Vliegende start uitvoeringsprojecten (2015 - 2016)

Lopende uitvoeringsprojecten (2015)
Voor het gebied rond het Speet / de Schutstraat heeft SPPiLL projecten geformuleerd, die inhoudelijke aansluiten op de Erfgoedstrategie (herstel grenswallen, gemeene bossen / hakhoutbeeer, aanleg schutskooi, recreatieve ontsluiting). Deze projecten zijn inmiddels uitgevoerd en/of in voorbereiding. Hierdoor is al een begin gemaakt met de uitvoering van de Erfgoedstrategie.

Twee uitvoeringsgerede projectvoorstellen (2015-2016)
In het project zijn twee uitvoeringsgerede projectvoorstellen geformuleerd (separaat opgeleverd). De twee projectvoorstellen moeten passen binnen de Erfgoedstrategie, bijdragen aan de algemene doelstellingen voor Het Groene Woud, waar mogelijk aansluiten op lokale initiatieven en voldoen aan de eisen van de Projecten Advies Commissie van de Streekraad van Het Groene Woud. De projectvoorstellen zijn apart opgeleverd. Het betreft:

- *Herintroductie historisch hakhoutbeheer in combinatie met herstel en onderhoud van historisch rabattensysteem.* Trekker: SPPiLL, in nauwe samenwerking met Staatsbosbeheer. Een deel wordt machinaal hersteld; 1000 meter herstelde rabat. Oplevering: uiterlijk medio 2016.
- *Herstel van kleinschalige percelering / aanplant singels en hagen, aanplant en uitrastering tenminste 300 meter haag / singel.* Trekker: Natuurwerkgroep Liempde, in nauwe samenwerking met Staatsbosbeheer. Oplevering: uiterlijk medio 2016.

5.4 Samenwerking en community building (start 2015)

In de Geelders zijn veel partijen actief. De uitvoering van beheerswerkzaamheden in het algemeen, en de uitvoering van de Erfgoedstrategie in het bijzonder, vragen om goede samenwerking en kennisuitwisseling tussen de drie terreinbeheerders, de vrijwilligersorganisaties en de direct omwonenden. Stichting Het Groene Woud in Uitvoering heeft het initiatief genomen om voor de Geelders een model te ontwikkelen waarin die onderlinge samenwerking en kennisuitwisseling beter wordt vormgegeven. Samenwerken aan maatschappelijke verankering, het gezamenlijk optrekken tussen terreinbeheerders en vrijwilligersgroepen (community building) en het realiseren van praktisch uitvoerbare doelen zijn daarbij belangrijke aandachtspunten. De in het gebied aanwezige kennis kan door de terreinbeheerders beter benut worden. Door aan te sluiten op bestaande initiatieven (met eventueel nieuwe samenwerkingsvormen) kan de energie en gebiedskennis van lokale partijen beter benut worden.

Daarnaast wordt ook gezocht naar de invulling van een gebiedsnatuurfonds, waarmee aanvullende cofinanciering voor uitvoeringsprojecten kan worden gevonden.
De Geelders vormt hierbij een pilotgebied. Het is de bedoeling om het model na de pilotfase ook elders in Het Groene Woud toe te passen.
Begrote kosten circa €10.000; beoogde financiering door Streekhuis in samenwerking met Staatsbosbeheer, Brabants Landschap en Waterschap de Dommel. Uitvoering verkenning en opzet samenwerkingsverband: 2015.

5.5 Communicatie

Bij de invoering van de Erfgoedstrategie en in uitvoering van maatregelen is goede communicatie essentieel. De Erfgoedstrategie is namelijk nog niet breed besproken met omwonenden, agrariërs, de brede achterban van de vrijwilligersorganisaties, gemeenten en waterschap en de (terrein)medewerkers van de terreinbeheerders. Draagvlak en actieve steun voor de uitvoering begint bij een inspirerende uitleg over de geschiedenis van het landschap, wat daarvan nog te zien is, en hoe dat met de Erfgoedstrategie meer beleefbaar wordt gemaakt.
Communicatie over de uitvoering van de Erfgoedstrategie is in eerste instantie de verantwoordelijkheid van de terreinbeheerders. Het verdient echter aanbeveling om die communicatie gezamenlijk en in onderlinge samenhang vorm te geven, bijvoorbeeld door een brede publieksdag te organiseren (de ‘Dag van de Geelders’).

Tabel 5.1 geeft een samenvatting van de voorgestelde maatregelen en acties.

Tabel 5.1: Samenvatting Uitvoeringsprogramma

A	Basis: behoud en bescherming	actie	trekker	partners	geraamde kosten	uitvoering	gereed
a1	Behouden en beschermen waarden in gangbaar beheer	opnemen in eigen beheersplan en uitvoering	BL, SBB, Marg		binnen gangbare beheer	2015	dec-15
a2	Respecteren bijzonder relief	opnemen in eigen beheersplan en uitvoering	BL, SBB, Marg		binnen gangbare beheer	2015	dec-15
a3	Beschermen oude inheemse bomen, vegetaties en hakhout	opnemen in eigen beheerplan	BL, SBB (evt. Marg)		binnen gangbare beheer	2015	dec-15
B	**Behoud waarden door niets doen**						
b1	Niets doen / cultuurhistorische waarden laten vervagen	opnemen in eigen beheersplan voor betreffende locaties	BL, SBB, Marg		binnen gangbare beheer	2015	dec-15
C	**Versterking Middeleeuws kampenlandschap**						
c1	Oude kampen gebruiken als beheerseenheid	opnemen in eigen beheersplan	BL, SBB (evt. Marg)		binnen gangbare beheer	2015	dec-15
c2	Actief beschermen (aangetaste) historische wallen	aanpassen begrazingseenheden (zie c1), evt. uitrasteren	SBB, evt. BL		rasters uit gangbaar beheersbudget	2015	dec-16
c3	Zichtbaar maken oude kampgrenzen	opnemen in eigen beheersplan	SBB, BL	vrijwilligersorganisaties	zichtbaar maken kan grotendeels uit gangbaar beheersbudget; kan stapsgewijs	2015-2018	2018
c4	Herstel bos in vroegere boskampen	pas aan de orde bij boskap de Eekhoorn	SBB			na 2016	2018
D	**Integrale ontwikkeling Schutstraat - de Eekhoorn**						
d0	Opstellen uitwerkingsplan	Op basis van uitgangspunten en hoofdlijnen uitwerken van integraal plan	HGWiU	BL, SBB, vrijwilligersorganisaties , streekkenners	Staatsbosbeheer heeft 40 uur gereserveerd voor begeleiding planvorming; aanvullend budget nog niet begroot	2015	medio 2016
d1	herstel historische wallen / voorpootstroken	nav uitwerkingsplan	SBB, BL	vrijwilligersorganisaties	PM	2017-2018	2018
	herstel historische wallen Het Speet	in uitvoering	SPPiLL		budget al voorzien	2015	dec-15
d2	begrazingseenheid Schutstraat - Eekhoorn	nav uitwerkingsplan	SBB, BL	vrijwilligersorganisaties	PM	2017-2018	dec-18
E	**Behoud en herstel kleinschalige percelering**						
	Pilot percelen SBB	uitvoering projectvoorstel	SBB	Natuurwerkgroep Liempde	Project ingediend bij Streekfonds	2015	medio 2016
	overige percelen SBB	voorbereiden en financieren	SBB	vrijwilligersorganisaties	PM	2016	dec-18
	percelen particulieren en agrariers	op initiatief van eigenaren	BL		PM mogelijk vanuit regulier budget landschapsbeheer	2015-2018	dec-18

F	**Bijzondere historische elementen en beheersvormen**						
f1	herintroductie historisch hakhoutbeheer icm herstel rabatten	herstel: pilotproject SPPiLL gemeene bossen	SPPiLL ism SBB	bewoners Liempde, NWG Liempde	budget deels voorzien; extra budget aangevraagd bij Streekfonds	2015	medio 2016
f2	behoud en herstel drevenstructuur	behoud opnemen in eigen beheersplan	SBB, BL	vrijwilligersorganisaties	PM extra kosten beheer??; stapsgewijze uitvoering	2015 - 2018	
f3	voortzetting begrazing graslanden en heide	opnemen in eigen beheerplan	SBB, BL, Marg.		binnen gangbare beheer	2015	dec-15
G	**Waterbeheer en verdroging**						
	aanpak verdroging GGOR buiten natuurkern	afstemming met CH-waarden door waterschap	waterschap		regulier budget waterschap	start in 2015	
	aanpak verdroging binnen natuurkern	afstemming met CH-waarden door waterschap	waterschap		regulier budget waterschap	vanaf 2020	
H	**Recreatie**						
h1	aanlsuiten wandelroute Overkamp - Gasthuiskamp	opnemen in beheersplan, overleg met grondeigenaar	BL	grondeigenaar	mogelijk extra kosten voor rekening BL		2016
h2	toegankelijk maken Duits lijntje		nog bepalen		PM		
h3	gebied gesloten houden voor motoren	opnemen in eigen beheersplan;	BL, SBB, Marg		binnen gangbare beheer (extra kosten voor ontw. Schutstrtaat)		
h4	verbinden wandelroutes		nog bepalen		PM		
h5	actualiseren gebiedsinfo / ontwikkelen recreatieve informatie		nog bepalen		PM		
h6	recreatieve producten SPPiLL						
	bouw Schutskooi	in voorbereiding / uitvoering	SPPiLL	SBB	budget al voorzien	2015	jul-05
	recreatieve ontwikkeling	in voorbereiding / uitvoering	SPiLL		budget al voorzien	2015	2016
h7	grenserfgoed		nog bepalen		PM		
	Uitvoeringsprogramma						
	opnemen erfgoedstrategie in eigen beheersplannen	zie boven	BL, SBB, Marg.			2015	dec-15
	ontwikkelen samenwerking, community building, fonds	uitwerking van contouren aanpak HGWiU tot concrete producten	St. HGWiU	SBB, BL, vrijwilligersorganisaties	circa 10.000 voor ontwikkelen overdraagbare aanpak, bijdragen van Streekhuis, waterschap, SBB en BL	2015	dec-15
	communicatie	nog uit te werken	nog bepalen		PM	2015	2018

Bronnen

Hendriks, J. 2014. *Historische boselementen in de Geelders*. Boxtel (geen uitgeverij).
Jongh, de I., 2014. *Programma van Eisen onderzoek Grenswallen Landgoed Velder en de Geelders* (gemeente Boxtel). Brabantse Bronnen.
Jongh, de I., 2015. *Plan van aanpak Grenswallen in Het Groene Woud Fase II (intern werkdocument).*
Leenders, K.A.H.W. 1997. *Cultuurhistorisch overzicht van het deelgebied Liempde-Nijnsel van de ruilverkaveling Sint-Oedenrode*. Den Haag.
Leenders, K.A.H.W. 2014. Schriftelijke reactie op eerdere onderzoeksresultaten van Jac. Hendriks d.d. 7-10-2014.
Maes, B., 2008. *Oude boskernen in Het Groene Woud. Een overzicht van autochtone genenbronnen van bomen en struiken in het Nationaal Landschap*. Natuurwerkgroep Liempde.
Maes, B., 2010. *Inheemse Bomen en Struiken van Het Groene Woud. Verrassende oude boskernen in historisch landschap*. Liempde: Uitgeverij natuurwerkgroep Liempde.
Oetelaar van den, G. en J. Hendriks, 2012. *De Geelders, bosgebied in Het Groene Woud. Van middeleeuwse kartuizers tot hedendaagse natuurbeheerders*. Keplen-Oler: Drukkerij Hub. Tonnaer.
Poelmans, W., J. van der Straaten & K. Veling (red.) 2013. *Leembossen in Het Groene Woud. Schatkamer van biodiversiteit*. Pictures Publishers, Woudrichem.
Sanders, J. 2012. *Kartuizers in het land van de Dommel. Klooster Sint-Sophia van Constantinopel bij 's-Hertogenbosch, 1466-1641*. Picture Publishers, Woudrichem.

Bijlage 1 Betrokken partijen

Startbijeenkomst
- Arjan Simons, Brabants Landschap
- Arjan van der Zee, Staatsbosbeheer en voorzitter Stichting Het Groene Woud in Uitvoering
- Frits Bevort, Stg. Marggraff
- Ger v.d. Oetelaar, Stichting Het Groene Woud in Uitvoering
- Ineke de Jongh, wallenproject
- Karin van der Hoeven, waterschap De Dommel
- Lex Schregardus, Stichting Promotie Projecten in Leefbaar Liempde (SPPiLL)
- Rien v.d. Laar, streekkenner

Slotbijeenkomst
- Ad de Kort, Natuurwerkgroep Liempde
- Bert Vervoort Natuur- en heemgroep Olland/Rooi
- Dik Bol, heemkundekring Boxtel
- Ger v.d. Oetelaar, Stichting Het Groene Woud in Uitvoering
- Gerard Traa, Brabants Landschap
- Ineke de Jongh, wallenproject, Stichting Brabantse Bronnen
- Jan Jansse, Staatsbosbeheer zuid, landschapsarchitect
- Jeanne Soetens, Natuur- en heemgroep Olland/Rooi
- Jean-Sébert van der Doelen, Leefbaarheidsgroep Gemonde
- José Poort, heemkundekring Boxtel
- Karel Voets, Natuurwerkgroep Liempde
- Kees Quinten, Kek Liemt
- Lex Schregardus, Stichting Promotie Projecten in Leefbaar Liempde (SPPiLL)
- Marc Poulussen, Staatsbosbeheer
- Marco Meihuizen, Werkgroep Natuur en Landschapsbeheer Boxtel / De Nieuwe Gemeynt
- Piet de Jongh, Stichting Het Groene Woud in Uitvoering
- Rien v.d. Laar, streekkenner

Agendaleden
- Roy Fleury, SBB
- Henk Heling, gemeente Boxtel
- Clemens Kerstholt, gemeente St.-Oedenrode
- Luc Kreule, gemeente Schijndel
- Ton Hanegraaf, gemeente St. Michielsgestel

Projectteam
- Jac. Hendriks, Staatsbosbeheer (tot 1 maart 2015)
- Jan Neefjes, Overland
- Hans Bleumink, Overland